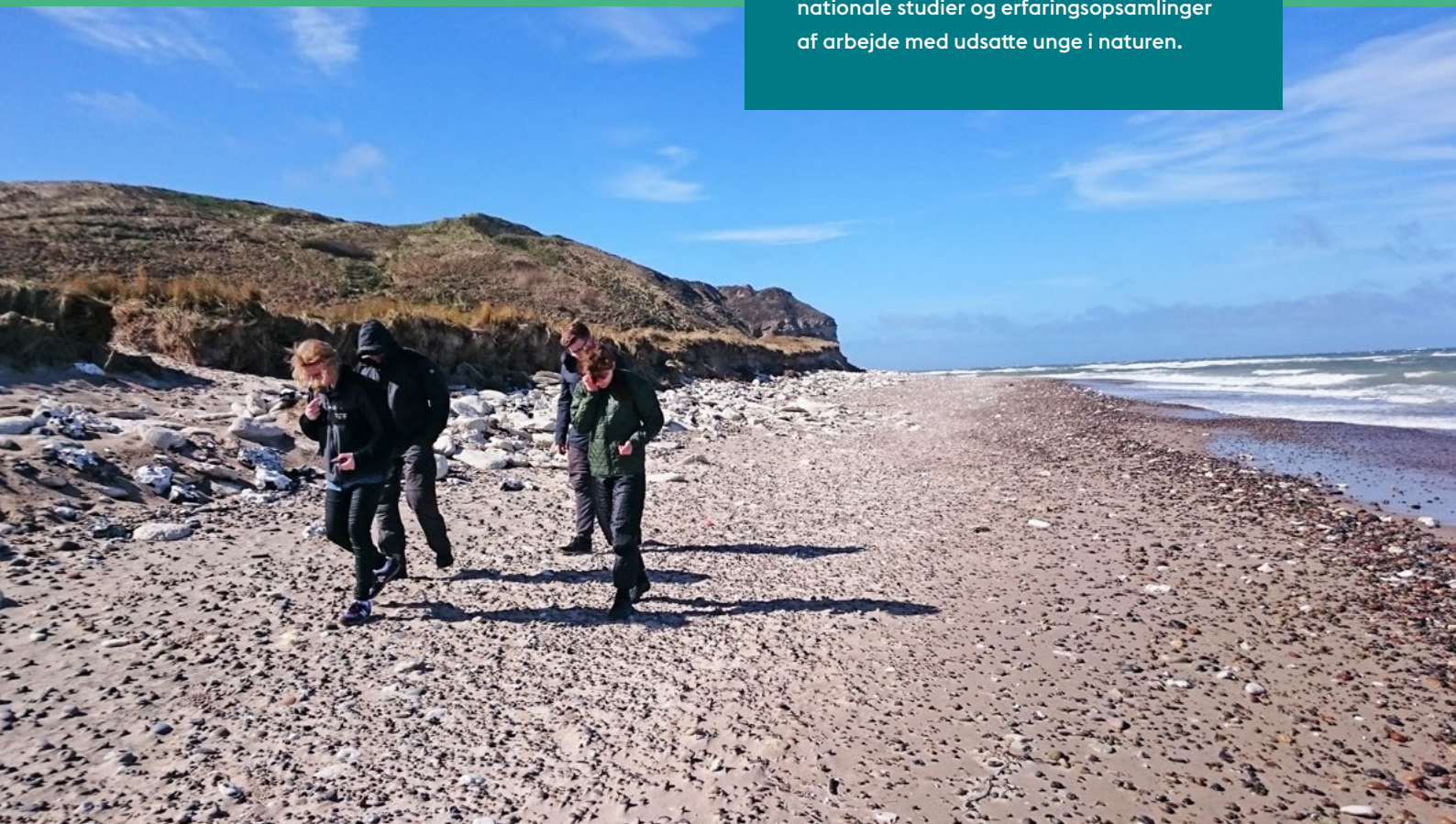

HVAD VED VI OM ARBEJDET MED UDSATTE UNGE I NATUREN?

Vidensoversigt over skandinaviske og internationale studier og erfaringsopsamlinger af arbejde med udsatte unge i naturen.

INDHOLDSFORTEGNELSE

3	Indledning	31	Afsnit 5. Internationale søgninger
4	Resumé og konklusioner	32	Begrebsafklaringer
7	Afsnit 1. Hvad undersøges?	34	Nyere studier med kontrolgrupper (2007-2017)
9	Afsnit 2. Indhold og metode	35	Dataanalyser med kontrolgrupper
10	Udvælgelse af litteratur/metode	35	Efterfølgende tematisering af internationale studier efter overskrifter
12	Afsnit 3. Analyse af feltet	36	Studier, der bygger på før- og efter- og evt. postmålinger samt dataanalyser i forskellige programmer
13	Rekreativperspektivet	39	Beskrivelse af aktiviteter ved WT/WAT/AT
14	Berigelsesperspektivet	39	Den internationale litteratur i oversigt
15	Terapiperspektivet	41	Opsamling af international litteratur
16	Hvem behandler de unge	42	Afsnit 6. Diskussion af det samlede materiale
17	Systematik i kortlægningen fra 2018	46	Bilag 1
17	Undervisningsprægede aktiviteter	46	Udsatte unge (unge på kanten) og natur
17	Frivilligt arbejde	50	Bilag 2
18	Sigte med arbejdet	50	Systematic Literature Review: Nature-based interventions and programs for at-risk youth
20	Afsnit 4. Søgninger i nordiske databaser	52	Litteratur
21	Forskningsarbejder		
25	Videnoversigter af relevans		
25	Rapporter baseret på empirisk arbejde		
26	Specialeafhandlinger		
28	Artikler fra organisationer i Danmark		
29	Kilder fra friluftorganisationer i Norden		
29	Opsamling på nordisk litteratur		

Hvad ved vi om arbejdet med udsatte unge i naturen?

Videnoversigt over skandinaviske og internationale studier og erfaringsopsamlinger af arbejde med udsatte unge i naturen.

Forfatter: Niels Ejbye-Ernst, Skovskolen, KU og VIA UC for Bikubenfonden foråret 2018

Fotos: Søren Ninn Rasmussen (forside), Martin Trankjær (side 20) og unsplash.com (resten af billederne).

Opsætning og layout: studiofrost.dk

INDLEDNING

Siden 1980'erne er der gennem litteratur, forskning og samfundsdebatter kommet et stadigt stigende fokus på, hvordan naturen påvirker mennesker. Undersøgelserne og studierne omfatter f.eks. sociale relationer, fysiske udfoldelser, psykisk velbefindende og rekonvalescens.

Bikubens fondens indsats 'Natur til et godt liv' har fokus på, hvordan naturen kan understøtte livsmestring i forhold til 13-30-årige unge på kanten. I indsatsen samles centrale aktører, praktikere og forskere på det natursociale felt for sammen og med et langsigtet perspektiv at investere i praksisudvikling og vidensopbygning. Det har i den forbindelse været relevant at se på, hvad der findes af eksisterende viden på området.

Ved en kortlægning af danske projekter med udsatte børn og unge i naturen blev der 2016-17 fundet 44 projekter. Heraf var ca. halvdelen fokuserede på unge mellem 13 og 30 år (Ejbye-Ernst, Hjulmann & Sørensen, 2018). Ingen af projekterne indgik i større forskningsdesign.

Denne oversigt fremlægger på et systematisk grundlag, hvad der findes af nordisk og internationalt forskningsbaseret viden om arbejde med udsatte unge i naturen. I tillæg til forskningsbaseret viden indeholder vidensopsamlingen fra Norden også evalueringer, specialeafhandlinger og artikler fra aktører inden for området. Den internationale litteratur indeholder alene empiriske forskningsartikler (dvs. at alle er fagfællebedømte).

Bibliotekar Signe Nielsen har bidraget med søgninger i nordiske databaser (bilag 1) og ph.d.-studerende Matt P. Stevenson har gennemført systematiske søgninger i internationale databaser (bilag 2).

RESUMÉ OG KONKLUSIONER

---

det indledende afsnit afgrænses begrebet unge på kanten. Det er unge, der befinder sig på kanten af samfundets fællesskaber. De er ofte ikke tilknyttet uddannelse eller arbejde, og de er ofte udfordrede af forskellige former for sociale og psykiske problemer samtidigt.

Efterfølgende opdeles arbejdet med disse unge indenfor kategorierne rekreation, berigelse og terapi. Til de tre kategorier er der knyttet forskellige former for kommunikation, der praktiseres i samspillet mellem fagpersonale og de unge. Som typeeksempler fremhæves hverdagssamtalen, vejledning og terapi.

På baggrund af analysen af forskellige former for pædagogisk arbejde med målgruppen, kategorisering af arbejdsformer og kommunikation opdeles litteraturen med henblik på overvejelser om fremtidige forskningsprojekter indenfor arbejdet med målgruppen.

I del to og tre gennemgås nordisk litteratur, og international litteratur inddrages med henblik på analysens nøglebegreber. Der findes ikke mange forskningsbaserede nordiske referencer, der omhandler udsatte unge i naturen, selvom temaet har været støttet af fx Miljøministeriets pulje for utilpassede

unge¹, og det har været et fokus i Friluftsrådets målgruppestregeri.

I den internationale litteratur fremhæves 27 studier, der undersøger forskellige former for behandling af unge i naturen gennem Wilderness Therapy, Adventure Therapy, Wilderness Adventure Therapy, Outdoor Behavioural Healthcare og Outward Bound (se begrebsafklaring afsnit 5). Resultaterne fra studierne er relevante, men det er vanskeligt at overføre disse studier direkte til en dansk kontekst, der er meget forskellig fra den sociale kontekst, de overvejende amerikanske og australske studier foregår i.

Studierne viser positive resultater med misbrugsbehandling, arbejde med selvværd, mestring, tilværelseskompetence samt øget tiltro til forældre og behandlere. Disse resultater og designs af undersøgelserne kan bruges til kommende danske studier, idet der anvendes tests og metoder, der gennem oversættelse og tilpasning til dansk kontekst kan bruges i fremtidige systematiske studier.

---

¹ www.mfv.dk/nyheder/nyhed/nyhed/naturen-faar-utilpassede-unge-tilbage-paa-sporet/

Sigtet med vidensoversigten er at finde videnskuller og relevante fremtidige undersøgelsesområder indenfor arbejdet med udsatte unge, hvor naturen indgår i arbejdet.

I rapporten kan konkluderes, at forskning i Norden indenfor området er sparsom, og de tiltag, der har været gennemført pt., overvejende er rettet mod rekreation eller berigelse uden et præcist fokus (se afsnit 4).

Der findes ingen nordiske studier, hvor betydninger og effekter af de tre aspekter rekreation, berigelse og terapi er undersøgt systematisk over en længere periode.

De nordiske studier er enten kvalitative studier med meget få respondenter eller meget korte og forskelligartede evalueringer uden brug af kontrolgrupper. Disse studier er gennemført gennem interventioner, der ikke er velbeskrevne, med målemetoder, der ikke er velafprøvede.

Vidensoversigten viser, at det for nogle unge vil være hensigtsmæssigt at gennemføre konkret behandlingsarbejde i naturområder. Litteraturen henviser bl.a. til en større gruppe unge i udsatte positioner, der ikke kan eller vil bruge almindelig behandling eller terapi. Disse unge har dårlige erfaringer med traditionelle behandlings- og uddannelsessystemer, hvor de har lidt nederlag, og de fravælger derfor disse muligheder. Dele af litteraturen peger på, at inddragelse af naturen væk fra belastende miljøer kan være et rigtigt godt alternativ.

HVOR MANGLER FELTET VIDEN?

Der er en række lovende projekter, som er formidlet i Ejbye-Ernst et al. 2018, men projektbeskrivelserne viser et meget ungt felt i Danmark, hvor de første erfaringer bliver bygget op netop nu. Der er derfor også kun meget få studier, der ser på virkningen af at arbejde med udsatte unge i naturen.

Der findes dog en række internationale studier, der viser lovende resultater indenfor arbejdet med udsatte unge (se nedenfor), men generelt kan området have gavn af yderligere udforskning.

Der er desuden nogle problematiske forhold, som går igen i flere af studierne (såvel nordiske som internationale):

- **Klarhed.** Ofte er dele af arbejdet ikke beskrevet tydeligt. Det er ikke klart afgrænset, hvad der arbejdes med i naturen, og hvordan en eventuel terapi gennemføres.
- **Præcis målgruppebeskrivelse.** De målgrupper, der deltager, er ofte løst beskrevet. Det er ikke tydeligt, hvilke problemer målgrupperne arbejder med, og hvordan arbejdet foregår.
- **Rige beskrivelser af arbejdet i naturen.** Der mangler reflekterede praksisbeskrivelser, der bygger på sammenhæng mellem indsats, målgruppe, aktiviteter mv.
- **Transfer.** Hvordan skaber man sammenhæng mellem de unges hverdagsliv og de interventioner, der gennemføres.
- **Hvorfor ligger indsatsen i naturen?** Indsatser beskriver sjældent eksplicit, hvorfor naturen indgår, som den gør.
- **Beskrivelser af god praksis.** Der mangler analyser, der kan bruges af praksisfeltet til at iagttage arbejdet konstruktivt.

Alle disse punkter kan tænkes med i en systematisk udvikling af feltet gennem udviklingsarbejder og/eller forskning.

Det mangler et forum, hvor arbejdet kan udvikles, og hvor fagpersonalets rolle i arbejdet undersøges.

Det internationale materiale peger på, at:

- De meget tætte samarbejdsformer i naturen kan styrke det pædagogiske/behandlingsmæssige arbejde, men det kan også gøre det ufokuseret, hvis det pædagogiske personale ikke formår at skabe passende distance til målgruppen.
- Der er stærke muligheder i de tætte relationer i uformelle omgivelser, og der er behov for at undersøge muligheder og problemer i dette. Det tværfaglige samarbejde, der præger feltet, gør det nødvendigt, at de forskellige aktører kender deres roller og funktion i naturen.

BOKS I: Fremtidig forskning?

Et fremtidigt forskningsprojekt kan på et "mixed methods"-grundlag undersøge en passende stor indsats ($N > xx$) over fx 3-4 år med både effektmålinger (kontrolgruppe), undersøgelser af naturtorenes betydning for de unge baseret på et kvalitativt design og undersøgelser af varigheden af de resultater, der fremkommer gennem tests. Dette skal gøres på baggrund af eksplicite og grundigt beskrevne indsatser, arbejdsmetoder og terapiformer. Målgruppens udfordringer skal beskrives klart, og sammenhængen mellem intervention og målgruppens behov skal fremgå tydeligt.

AFSNIT I. HVAD UNDERSØGES?

vidensoversigten undersøger arbejde med udsatte unge i naturen. Der er taget udgangspunkt i Bikubenfondens strategi på uddelingsområdet for sociale formål. Her er målsætningen at støtte udsatte unge i alderen 13-30 år gennem livsmestring.

Udsatte unge er en vanskelig kategori at afgrænse. Den forståelse af udsatte unge, som anvendes her i vidensoversigten, lægger sig tæt op af begrebet "unge på kanten".

Unge på kanten er defineret af Katznelson et al. (2015):

» Konkret drejer det sig om unge, der er en del af kontanthjælpssystemet, men som derudover også kæmper med hjemløshed, misbrug, sindslidelser og/eller manglende eller delvis integration i uddannelsessystemet og arbejdsmarkedet.

Det er unge, der lever på kanten af centrale livsarenaer som familie, job, uddannelse, fritidsliv mv. Der er ofte tale om komplekse problemer, når der skrives unge på kanten, idet fx 75 % af hjemløse også har psykiske lidelser, mange er belastede af misbrug af stoffer eller alkohol, er kriminelle og er overrepræsenterede med diverse opmærksomhedsproblematikker (ADD og ADHD). Det samme gør sig gældende med fx unge kriminelle, misbrugere og uledsagede flygtninge. De forskellige benævnelser er præget af komplekse samfundsmæssige problematikker.

Fælles for de unge på kanten er, at de har en ustabil kontakt med samfundsmæssige fællesskaber som arbejdsmarked eller uddannelsessystem, og at de har en langvarig kontakt med forskellige former for offentlige systemer.

Samlebetegnelsen "unge på kanten":

» rummer m.a.o. en forståelse af udsathed som en proces, der produceres og forhandles i et komplekst samspil mellem de konkrete unge og øvrige aktører, de møder i de forskellige sammenhænge, som tilsammen udgør deres hverdagsliv. De unge befinder sig nok på en kant, som byder på faren for at 'falde ud over', men som også rummer muligheden for det modsatte.

(Ibid. s. 16)

Det kan være unge fra forskellige lag i samfundet. Unge i udsatte positioner (dårlig økonomi, manglende uddannelse, ingen tilknytning til arbejdsmarkedet og børn af enlige forsørgere) er ikke en entydig betegnelse, idet der kan være mange faktorer, der betyder udsathed.

Målgruppen har tilknytning til diverse fagprofessionelle¹ og frivillige. Hvis man konkret skal finde 'unge på kanten' i det danske samfund, kan der søges på herberger, projekter rettet mod misbrugere, socialpsykologiske behandlingsformer, forskellige former for beskyttede boformer og aktivitets- og dagtilbud baseret på offentlige eller frivillige ressourcer (Katznelson et al., 2015).

Nogle modtager kontanthjælp, pensioner eller andet, og andre står udenfor diverse tilskudssystemer.

I rapporten bruges begrebet "udsatte unge" synonymt med den beskrivelse af unge på kanten af samfundet, som er beskrevet ovenfor.

---

¹ Med fagprofessionelle menes uddannede psykologer, socialpædagoger, socialrådgivere mv.

AFSNIT 2. INDHOLD OG METODE

den nordiske litteratur er flere former for referencer medtaget fra de anvendte databaser. Det vil sige, at såvel fagfællebedømt litteratur, evalueringer, specialer og mere populærvidenskabelige og uvidenskabelige artikler er medtaget. Se søgestrengene på dansk, svensk, norsk, flow chart og databaser (bilag I).

I arbejdsbeskrivelsen til vidensoversigten stod:

» Som et led i udviklingen af den natursociale indsats Natur til et Godt Liv ønsker Bikubenfonden at få udarbejdet et litteraturstudie, der afdækker, hvilken dokumenteret viden, der i dag er i Danmark og Nordeuropa i forhold til virkningen af natursociale indsatser rettet mod unge.

Da det var begrænset, hvad der kunne findes i nordisk/nordeuropæisk litteratur, blev en række internationale databaser inddraget.

I den internationale forskning blev medtaget empiriske videnskabelige studier og vidensoversigter rettet mod målgruppen fra perioden 2007-november 2017. Se engelsk søgestreng og anvendte databaser (bilag 2). Alle former for afhandlinger er valgt fra. Se flow chart (bilag 2).

Aldersafgrænsningen har været 13-30 år, og det har givet problemer ved diverse søgninger, idet afgrænsningen dækker både børn, teenagere, unge, unge voksne og voksne. Dette er søgt løst ved systematisk gennemlæsning af i første omgang abstracts og i tvivlstilfælde også hele artikler.

UDVÆLGELSE AF LITTERATUR/METODE

Udvælgelseskriterier – nordisk litteratur

Der er søgt i flg. databaser for at finde nordisk litteratur om unge i udsatte positioner/unge på kanten (13-30 år):

- Forskningsdatabasen.dk¹
- Bibliotek.dk²
- NORA³
- ORIA⁴
- Libris⁵
- Swepub⁶

Samt på hjemmesiderne:

- Friluftsrådet⁷
- Norskfriluftsliv.no⁸
- Svenskfriluftsliv.se⁹

Inklusionskriterier ved nordiske søgninger:

Sproglig afgrænsning: dansk, norsk, svensk, engelsk

Tidsmæssig afgrænsning: fra 1997-2017 = 20 år

Aldersgruppe: 13-30 år

Litteraturtyper: fagfællebedømte publikationer i videnskabelige tidsskrifter eller bogkapitler samt evalueringer og rapporter. Originale studier og reviews af originale studier. Derudover grå litteratur,¹⁰ fordi det kan føre til noget andet. Det er fx evalueringer, artikler om feltet, små undersøgelser uden peer review mv.

Geografisk afgrænsning: Danmark, Norge, Sverige (eventuel anden litteratur forudsættes fundet i engelske artikler).

---

1 www.forskningsdatabasen.dk

2 www.bibliotek.dk/da

3 www.nora.openaccess.no

4 www.bibsys-almaprimo.hosted.exlibrisgroup.com/primo_library/libweb/action/search.do?vid=BIBSYS

5 www.libris.kb.se

6 www.swepub.kb.se

7 www.friluftsradet.dk

8 www.norskfriluftsliv.no

9 www.svenskfriluftsliv.se

10 En grå publikation (også grå litteratur eller semipublikation) er en akademisk/videnskabelig publikation, der ikke er udgivet via forlag eller i et tidsskrift, og som oftest ikke kan erhverves via boghandlere

Søgestrengene på de forskellige sprog til de forskellige databaser findes i bilag 1.

De første sorteringer, gennemført af forskningsbibliotekar **Signe Nielsen**, resulterede i 140 artikler/publikationer (se flow chart, bilag 1). Alle disse er først undersøgt gennem læsning af abstracts og i tvivlstilfælde ved gennemlæsning af teksten.

Udvælgelseskriterier – international litteratur

Søgningerne blev udført af ph.d.-studerende

Matt P. Stevenson, Københavns Universitet.

Inklusionskriterier:

Sproglig afgrænsning: engelsk

Tidsmæssig afgrænsning: fra 2007-2017 = 10 år

Aldersgruppe: 13-30 år

Litteraturtyper: fagfællebedømte publikationer i videnskabelige tidsskrifter

Geografisk afgrænsning: ingen

Der er kun udvalgt fagfællebedømte empiriske studier. Ingen afhandlinger eller rapporter, idet det formodes, at vigtige resultater er publiceret i tidsskrifter.

Der er søgt systematisk i fire databaser:

For brede emnesøgninger:

- Web of Science
- Scopus

For søgninger indenfor temaer om målgruppen:

- PsycINFO psykologi
- ERIC uddannelse

Se søgestreng i bilag 2

Flow chart i bilag 2 viser i overblik, hvordan resultaterne er reduceret til 46 artikler.

Disse artikler blev efterfølgende reduceret til 27, idet tidsperioden blev begrænset til 2007-2017 (fra 2000-2017). Der var nogle artikler af de 46 hits, der lå i randen af vidensoverblikkets fokus, og der var artikler, der kun perifert behandlede målgruppen.

AFSNIT 3. ANALYSE AF FELTET

den internationale forskning figurerer der en række forskellige begreber for arbejdsformer med unge, der kan adskilles, som det gøres af Fisker (2010) på baggrund af Chrisp (1996) og Gass (1993), hvor der skelnes mellem rekreation, berigelse og terapi. Det skal bemærkes, at de tre begreber her kan forstås som et kontinuum uden stærke afgrænsninger. Der findes projekter, der sigter mod rekreation alene, mod rekreation og berigelse, eller mod rekreation, berigelse og terapi.

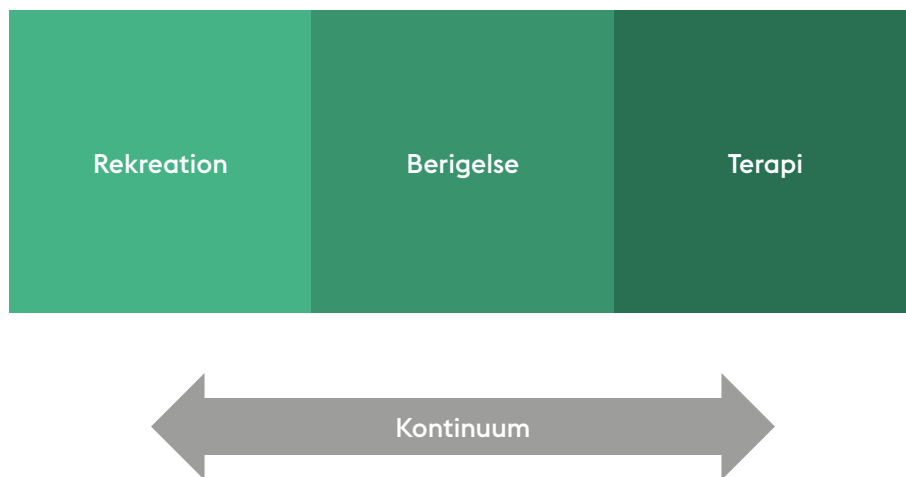
Se Figur 1 herunder.

Der ligger ingen værdimæssig rangering i de tre begreber. Det er ikke rigtigere eller mere hensigtsmæssigt at arbejde med terapi end med rekreation. Som begreberne afgrænses nedenfor, fremhæver undersøgelsen, at der er forskellige muligheder for fokusering af samtaler og behandling, alt efter tilgangen.

REKREATIONSPERSPEKTIVET

Rekreation i naturen er fx undersøgt gennem teorierne ART (Attention Restore Theory, Kaplan & Kaplan 1989) og ATT (Aesthetic and Affective Responses to

Forskellige iagttagelser af indsatser rettet mod unge i udsatte positioner

Figur 1. Figuren viser en opdeling af initiativer i naturen rettet mod unge i udsatte positioner. Pilen nedenfor skal illustrere, at der ikke er præcise overgange mellem fx rekreation og berigelse eller berigelse og terapi. Nogle projekter indeholder de tre forskellige tilgange eksplicit, i andre projekter fremgår det implicit, hvad der sigtes mod.

Natural Environment (Ulrich 1983, 1984) (boks 5), der på et empirisk grundlag viser mennesker, der slapper af og føler sig mindre målrettede, mere afslappede og fx har lavere puls/blodtryk mv. (Ejbye-Ernst, 2013), (Corazon, 2012).

Vinklen er undersøgt i store populationsmålinger – fx mennesker, der lever tæt på naturområder (Stigsdotter et al., 2011).

I vidensoversigt over friluftsliv januar 2018 skrives konkluderende:

» **Eksperimentelle studier viser overvejende, at lav-intense aktiviteter i natur og grønne områder, fx gåture eller siddende ophold, har akutte positive effekter på fysiologiske og selvrapporterede indikatorer på stress i sammenligning med samme aktiviteter i byområder eller indendørs. Omend enkelte studier ikke viste større effekter af disse aktiviteter i grønne områder i sammenligning med byområder eller indendørs, identificerede vi ingen studier, der rapporterede direkte negative effekter.**

(Mygind et al., 2018 s. 22)

Se boks 2 "Eksempler på arbejde med målgruppen med rekreation som sigte".

Det er væsentligt at fremhæve, at alle tre begreber kan være i spil i nogle former for behandlingsarbejde i naturen med målgruppen.

BERIGELSESPERSPEKTIVET

Berigelsesperspektivet rummer en lang række tiltag, hvor naturen bruges målrettet til at støtte unge i udsatte positioner. Det kan være ture, hvor sociale kompetencer vægtes gennem lege eller opgaver. Her stiller den pædagogisk ansvarlige de unge opgaver systematisk for at påvirke deres indsigte i, hvordan de

BOKS 2: Eksempler på arbejde med målgruppen med rekreation som sigte

En rekreativ vinkel kommer fx til udtryk i pædagogisk arbejde med rekreative udearealer på fx specialskoler, ved inddragelse af gåture i grønne områder, længere vandringer, kanoture, og når behandlingsstedet vælger, at de unge får lys og luft som en del af deres dagligdag.

Det underbygges ved, at naturen er et godt læringsrum, et godt rum for sociale relationer, fysisk aktivitet, sundhed mv. (fx Ejbye-Ernst, 2012). Dette er blevet fremhævet i arbejdet med udeskole, udeskoler for specialskoler, naturvejledning med målgruppen, friluftaktiviteter mv.

selv påvirker andre. Andre kendte temaer kan være relationer, fysisk aktivitet, adfærdssædrende tiltag, omsorg osv. Opgaverne kan berige deltagerne i en tænkt retning gennem opsamlings, evalueringer eller andet. Det er derefter den unge selv, der skal viderebearbejde problematikken og fx overføre den til sit dagligliv. Tiltagene kan være rettet mod ungdomsproblematiske som lavt selvværd, lav selvtillid, mobning, spiseforstyrrelser, asocial adfærd, voldsom adfærd, dominans osv.

Berigelsesperspektivet adskiller sig fra terapi, ved at det ikke indeholder samme procedurer som terapeutisk arbejde, altså som fx at udarbejde en diagnose, at målsætte behandlingen og at formulere specifikke behandlingsmål.

Fisker (2010) skriver om berigelse baseret på (Crisp, 1996):

» **Berigelse, eller på engelsk enrichment, kan defineres som tilvejebringelse af positive og potentielt gavnlige oplevelser, der kan forbedre klientens position i relation til sin forstyrrelse eller dysfunktion, men som ikke gør forsøg på direkte at adressere sig til de underliggende årsager til klientens problemer. Enhver terapeutisk forandring, der kan ske, vil sandsynligvis være uforudsigelig og uplanlagt og kan være kortvarig. Grunden til, at det er sådan et resultat, der er mest sandsynligt, er, at de underliggende processer, som fastholder en forstyrrelse eller dysfunktion, sandsynligvis stadig forbliver intakte.** (Fisker, 2010 s. 45)

Se boks 3 "Eksempler på arbejde med målgruppen med berigelse som sigte".

TERAPIPERSPEKTIVET

» **Terapi defineres som en metode indenfor den kliniske praksis, der inkluderer en række teknikker baseret på personlighedsteorier og teorier om adfærdsmæssige og psykologiske problemer, processer og forandringer.** (Fisker, 2010 s.43).

I de forskellige artikler og kortlægninger er fundet projekter, der gennemfører terapi på baggrund af fx narrative og kognitive udgangspunkter. I den engelsksprogede litteratur er kognitive tilgange dominerende (Gillen, 2003). For uddybning se (Ejbye-Ernst, Hjulmann & Sørensen, 2018).

KOMMUNIKATIONSFORMER

I vidensopsamlingen skelnes mellem hverdagssamtaler, rådgivning/vejledning, undervisning og terapi.

BOKS 3: Eksempler på arbejde med målgruppen med berigelse som sigte

Berigelse kan fx bygge på, at unge med uro, mangel på koncentration, kriminel eller asocial adfærd bruger åndedræts-, meditations-, mindfulness- eller samarbejdsøvelser som en del af deres program. Det kan være specielle aktiviteter, der er velegnede til at skærpe samarbejde (klatring, lejrslagning, samarbejdsprojekter), selvtillid (nedfiring, klatreøvelser, kano-/kajakøvelser), tro på sig selv (gennem at overkomme fx højder, vand, vind/vejr) eller at tilbagelægge en længere distance end deltagerne forventede, de kunne præstere. Det kan være lege, der understøtter fællesskabet (Joyful Play). Lege, der vægter, at alle er lige, og aktiviteter, der undgår konkurrence og dermed situationer, hvor der findes vindere og tabere. Betydningen af aktiviteterne og legene ovenfor vil være kortvarig og uforudsigelig, hvis deltagerne ellers oplever, at deres problem er på spil. I fx et misbrugsmiljø, der påvirker den afhængiges dagligdag markant, kan fysiske behov og kampen for at klare dagligdagen sjældent ændres alene med gode lege, nedfiring fra en silo eller en anerkendende tilgang. Disse tiltag kan berige den unge, men det kræver ofte en systematisk og langvarig indsats at komme af med misbruget og årsagerne til misbruget.

En hverdags samtale kan sagtens have stor betydning for en person med forskellige problemer, uden at det kan kaldes terapi efter ovenstående definition. Det er uvist, hvad samtalen har af betydning for personerne, der indgår i samtalen, idet samtalen ikke er baseret på efterbearbejdelse, analyser og kendskab til en persons eventuelle problemer.

Rådgivning/vejledning er anderledes end hverdags samtalen, idet det kan ses som mere orienteret mod mål og med et afgrænset fokus.

Rådgivning/vejledning bygger ikke på en diagnose eller en stringent analyse af et menneskes problemer. Vejledning, som det diskuteres fx i den nordiske friluftslivslitteratur, er en proces, der skal understøtte den vejledte i at tage beslutninger selv eller erkende egne ressourcer.

Sondringen mellem hverdags samtaler, rådgivning/vejledning og terapi kan baseres på en opfattelse af terapi som:

» Terapi og psykoterapi er i sig selv typisk beskæftiget med at forbedre en eller anden tilstand eller forstyrrelse, som forårsager eller bidrager til signifikant funktionssvækkelse af en klients tilværelse over en længere periode, og som indeholder en historie om uheldigt fikserede og gentagne adfærdsmønstre. Typisk hjælper et diagnostisk forløb til forståelse af forstyrrelsens natur og dens påvirkning af klientens funktionsduelighed. Terapeutisk praksis er derfor normalt forbundet med analyse, vurdering og fastlæggelse af underliggende processer, der måske ikke er indlysende eller tilgængelige for klienten selv. Sædvanligvis udføres terapi og psykoterapi indenfor en klinisk ramme af fagprofessionelle psykologer og psykiatere eventuelt i samarbejde med terapeuter.

(Fisker, 2010 s. 44)

På baggrund af indsigt i diverse projekter er socialpædagoger med diverse efteruddannelser også involveret i terapeutisk arbejde (Ejbye-Ernst et al., 2018).

HVEM BEHANDLER DE UNGE

I afsøgningen af feltet er det ikke entydigt, hvad en terapeut har af faglige kompetencer fx uddannelsesmæssigt, og hvilke professioner terapeuten er uddannet indenfor. I nordiske lande findes psykologer, diverse terapeutuddannelser af forskellig varighed og fx socialpædagoger, der er uddannet med en professionsbachelor (i Danmark) samt efteruddannelse/kurser indenfor terapeutisk arbejde. I Norge/Sverige uddannes pædagoger til førskolelærere/pædagoger.

I den engelsksprogede litteratur diskuteres terapeutbegrebet også. Her henvises til terapi med certificerede terapeuter eller psykologer. Her findes ikke pædagoguddannelser, men visse dele af socialpædagogikken udføres formodentlig på baggrund af læreruddannelser med forskelligartet specialisering.

Feltet er præget af, at det kan være vanskeligt at sammenligne tiltag direkte, og behandlingsarbejdet er sjældent præciseret. Der gøres noget i behandlingsarbejdet, som ikke er ret velbeskrevet.

De fleste projekter er bemandede med tværfaglige tilgange. Ud over psykologer, terapeuter, socialpædagoger mv. indgår også friluftsinstruktører, naturformidlere, spejdere, frivillige mv.

Det kan være positivt med et bredt fagsamarbejde, men det kan også betyde, at faglige begreber udvandes, for at "alle kan være med". De unge, der er på ture med en forskelligartet faggruppe, skelner ofte ikke mellem fagpersonalets uddannelser, så det kan godt være, at den unges problemer luftes mere med friluftsinstruktøren end med terapeuten. Det kan betyde problemer med fx tavshedspligt mv. I en del af de internationale studier er de unge på en lejr i et na-

turområde eller på en tur gennem et landskab over en længere periode. Her er terapeuter i nogle tilfælde med i hele forløbet, men ofte mødes terapeuten med en gruppe unge ganske få timer om ugen.

SYSTEMATIK I KORTLÆGNINGEN FRA 2018

Her i landet har en kortlægning af konkrete projekter for børn og unge i Danmark (Ejbye-Ernst et al., 2018) fundet frem til forskellige former for arbejde med målgruppen 'børn og unge i udsatte positioner'. Resultaterne kan beskrives med kategorierne rekreation, berigelse og terapi. Der foregår flere ofte forskellige tiltag i projekterne. Begrebet anført med fed tekst repræsenterer den almindeligste arbejdsform i projektet.

Kategorier i kortlægningen:

- Fagprofessionel behandling - her indgår **terapi**, berigelse og rekreation i arbejdet. Ofte er forskellene ikke klart formuleret. Behandlingen gennemføres oftest af socialpædagoger med efteruddannelser og psykologer, som har interesse for at være i grønne omgivelser.
- Fagprofessionel behandling, hvor der indgår et samarbejde med frivillige og/eller naturvejledere – terapi, **berigelse** og rekreation.
- Socialpædagogiske aktiviteter med sigte på at gøre unge beskæftigelsesparate – **berigelse**, rekreation
- Indsatser på skoler for børn med store vanskeligheder – terapi, **berigelse**, rekreation og **undervisning**.
- Frivilligt arbejde med børn eller unge. Her indgår **rekreation** og i nogle tilfælde berigelse fx gennem "Joyful Play-tilgange" og "resiliens- fremmende samvær" (eksemplificeret ved Red Barnets natursociale indsatser).

UNDERSVINGSPRÆGEDE AKTIVITETER

I Norden, Tyskland og England er udeskole blevet en del af undervisnings-diskursen. Gennem Udeskole støttes de unges læringsarbejde gennem konkrete, erfaringsbaserede og problembaserede læringsformer

(experimental learning). Det foregår ofte i naturen, og mange har beskrevet, at grønne områder fungerer godt som læringsrum (Bentsen, 2010, Ejbye-Ernst et al., 2017).

I denne sammenhæng ses udeskole/outdoor education¹ ud fra et rekreativ-perspektiv. Grønne omgivelser kan gennem plads, stressreducerende indvirkning og variation betyde læreprocesser, der foregår roligt og uden særlige konflikter. Eleverne beskriver, at de er glade for undervisningen udenfor, at de fungerer godt sammen, og at de bevæger sig mere end ved normal undervisning (Ejbye-Ernst & Østergaard, 2017, Mygind et al., 2016).

FRIVILLIGT ARBEJDE

I Danmark findes en del projekter, som baseres på, at frivillige arrangerer ture for målgruppen i grønne omgivelser fx nogle gange om året eller i form af lejre af 2-4 dages varighed. Det falder overvejende indenfor beskrivelsen af rekreation.

I den engelsksprogede litteratur omtales Adventure Rekreation (AR), Wilderness Rekreation (WR) og Outdoor Rekreation (OR). Det dækker over betydningen af, at ophold i naturen kan indgå som rekreation og oplivelse for mennesker.

I Norden er begrebet friluftsliv, friluftsoplevelser eller udendørsliv eksempler på rekreativ-perspektivet, selv om fx friluftsliv i en del fortolkninger rummer yderligere perspektiver baseret på nordeuropæisk dannelsestænkning (fx i Bentsen et al., 2009). Rekreativ-begrebet er baseret på en personlig fortolkning fra deltageren (fænomenologisk udgangspunkt). Selv om grønne områder har rekreativ og stressreducerende

---

¹ Outdoor education indeholder ofte også aktiviteter, der i Norden kaldes friluftslivsaktiviteter. Begreber som education outside the classroom, learning outdoors eller school-based outdoor education viser, at udeskole fortolkes forskelligt i den engelsksprogede litteratur.

rende indvirkning på mennesker (Kaplan & Kaplan 1989, Ulrich, 1984), kan naturfremmede unge fra andre kulturer godt opleve angst ved at være i ukendte grønne omgivelser (Kjeldsen, 2015)(Gentin, 2015). Rekreative grundantagelsen er undersøgt indenfor teorierne ART og AAT (se boks 5) (Tucker, Javorski, Tracy & Beale, 2013).

SIGTE MED ARBEJDET

Priest & Gass (1998) opdeler "adventure programs" (udendørs programmer med kropslige aktiviteter) i fire kategorier baseret på mål. Dette inddrages i figur 2, der overordnet inddeler feltet.

Rekreative programmer, der fokuserer på, hvordan folk trives (changing the way people feel).

Undervisningsmæssige programmer, der intenderer at påvirke, hvordan deltagerne tænker og lærer (changing the way people think).

Adfærdsmodificerende programmer, der fokuserer på deltageres opførsel (the way people behave).

Terapeutiske programmer, der fokuserer på at ændre fx udviklingsforstyrrelser, angst mv. (mis- or malbehaviour).

Se Figur 2 side 19.

I figur 2 spændes arbejde med unge i naturen ud mellem et uformelt domæne og et formelt domæne (y-aksen). I det uformelle domæne ligger en lang række projekter, der sigter mod rekreation i naturen. I den danske sammenhæng kan dette foregå i skoler,

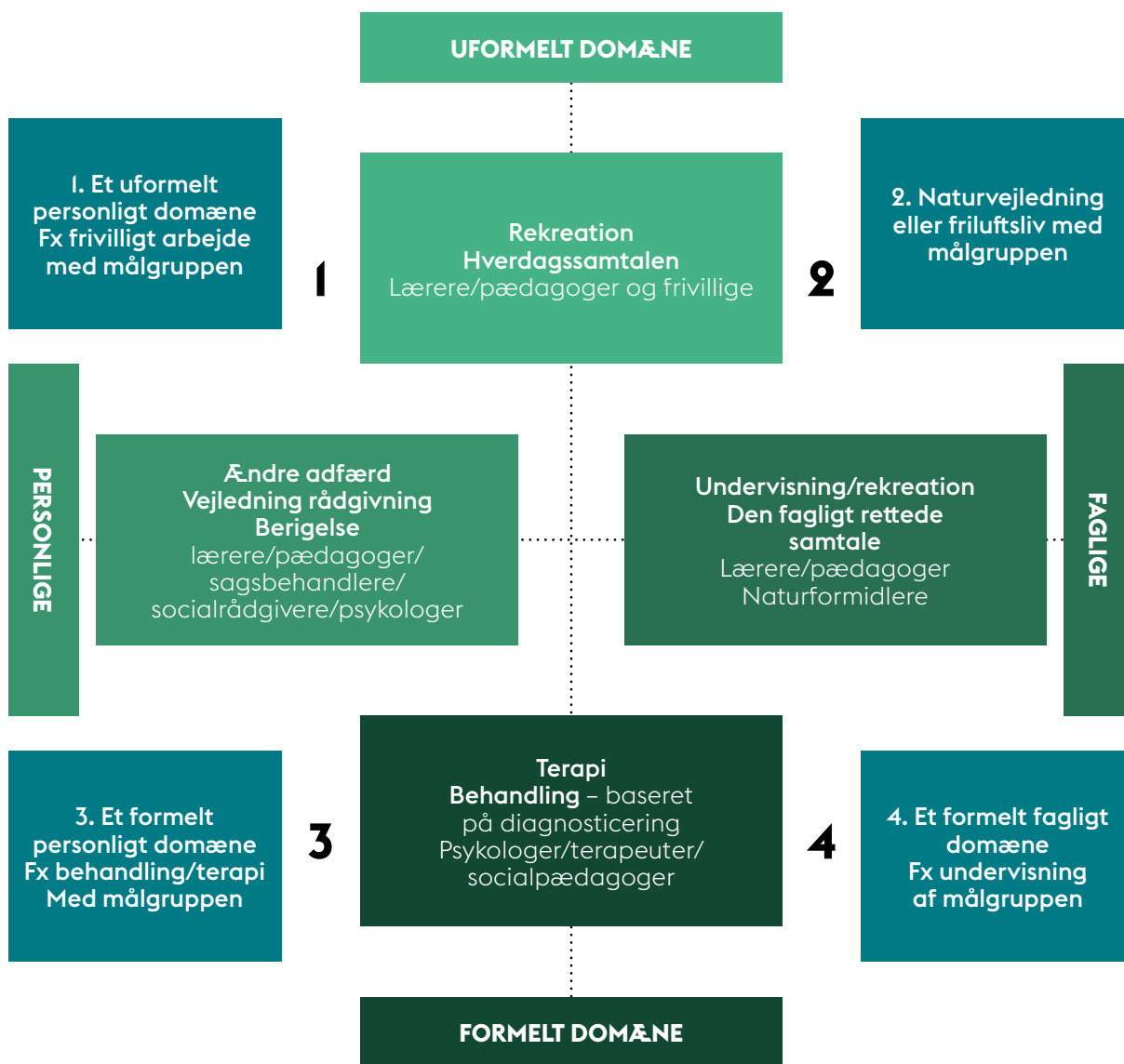
foreninger, klubber eller lokalområdeprojekter. Det er steder, hvor deltagerne ofte selv opsøger deltagelse. Det uformelle domæne kan have stor betydning for de unges livskvalitet, men det er ofte vanskeligt at undersøge, hvorfor ændringer fremkommer. Her indgår fx 2-5 ture i naturen på et år, så der kan være mange forskellige faktorer, der har betydning for deltagerens opfattelser af ændringer i et livsforløb.

I den anden ende af dette spektrum placeres et formelt domæne, hvor udsatte unge behandles på baggrund af diagnoser (angst, ADHD, ADD) eller psykisk sygdom (fx relateret til spisning, sorg, mindreværd, ensomhed) eller et præciseret sigte på adfærd ændringer (fx mht. kriminalitet, alkohol, stoffer).

Her behandles de unge med dokumenterede metoder, og behandlingen undersøges systematisk fx gennem validerede spørgeskemaer eller en kombination af kvalitative og kvantitative metoder.

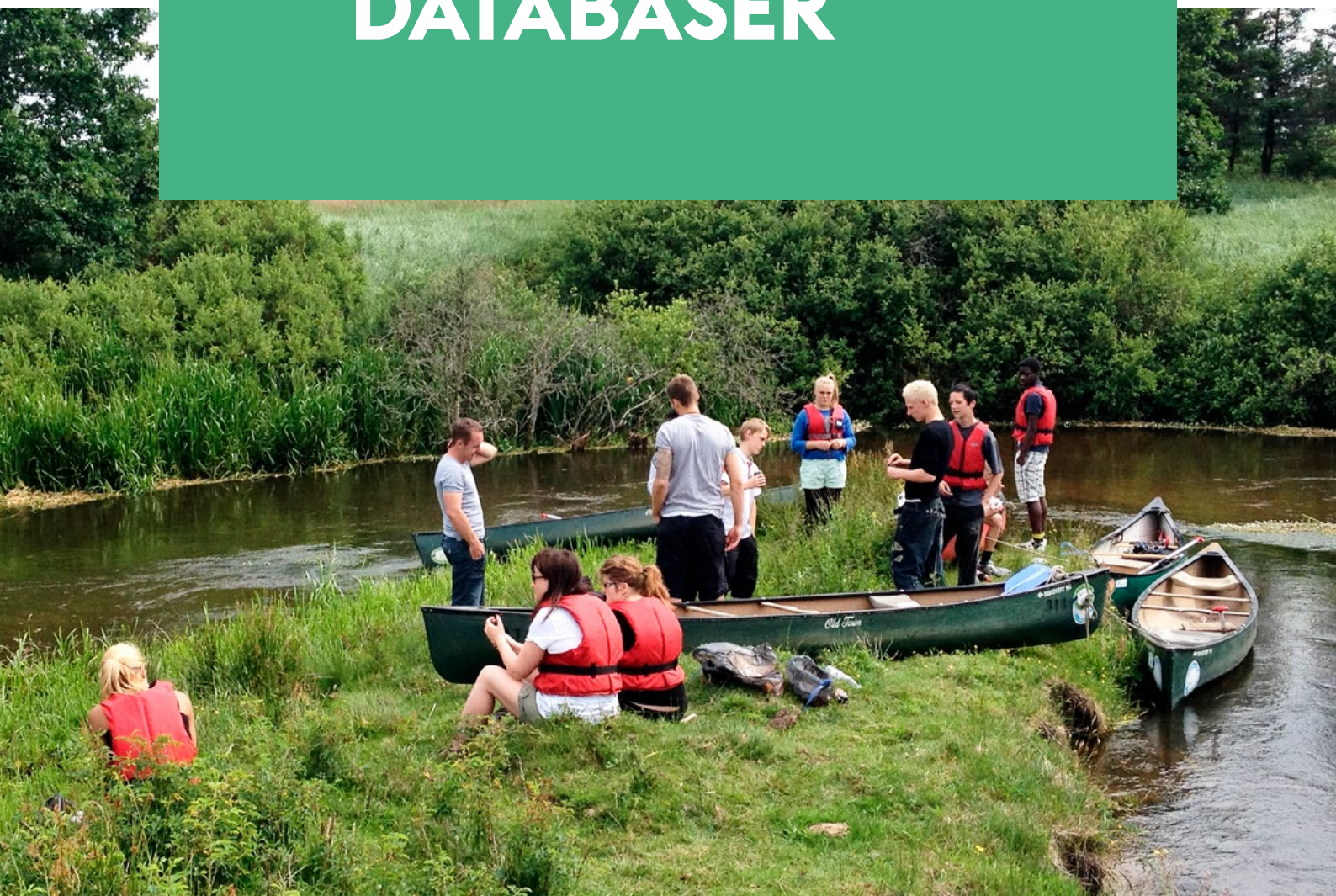
X-aksen viser en anden form for iagttagelse af arbejdet, idet der her kan iagttages, hvad de forskellige indsatser er rettet mod. Den venstre side rummer projekter, der er rettet mod udvikling og ændringer indenfor personlighed, mens den højre side rummer former som fx outdoor education, learning outside the classroom og udeskole.

I vidensoversigten ligger de fleste nordiske referencer i den øverste venstre del af modellen, mens de internationale studier, der alle rummer terapi af forskellig art, overvejende ligger i venstre side og i den nederste venstre del af modellen.

Figur 2: Figur baseret på (Fisker 2010, Gillen 2003, Ejbye-Ernst & Hjulmann, 2018) Figuren sonderer mellem fire forskellige domæner med hver deres arbejdsformer. Figuren bruges i arbejdet med konkrete projekter til at opdele aktuel litteratur.

AFSNIT 4. SØGNINGER I NORDISKE DATABASER

For systematiske søgninger i nordiske databaser og søgestrengene se bilag I. De 140 titler, som blev samlet i en database, er efterfølgende gennemgået først gennem læsning af abstracts, og derpå med læsning af dele eller hele publikationen.

Der var en del artikler/mindre undersøgelser om fx inklusion i skolen, som ikke er medtaget. Der var også artikler, der omhandlede arbejde med flygtninge eller arbejde med unge med anden etnisk baggrund i naturen. Disse artikler var også for langt fra fokus i vidensoversigten.

Da der ikke findes mange forskningsprojekter/fagfællebedømte artikler, der omhandler målgruppen, er evalueringer, specialer og projektrapporter medtaget.

Dette har reduceret de 140 titler til flg. titler, som er sorteret efter kvalitet/validitet i:

1. Forskningsarbejder.
2. Vidensoversigter af relevans.
3. Rapporter baseret på empirisk arbejde med målgruppen.
4. Specialeafhandlinger af relevans.
5. Artikler og rapporter fra organisationer i Danmark (Red Barnet og Friluftsrådet).

FORSKNINGSARBEJDER

Der findes to ph.d.-afhandlinger (Sølvik, 2013) og (Corazon, 2012) og en arbejdsrapport/forskningsrapport fra Københavns Universitet (Fisker, 2010), der repræsenterer fagfællebedømt litteratur/forskningslitteratur indenfor feltet.

Friluftsliv med ungdom i risiko

Sølvik undersøger med kvalitative metoder unge (i risiko), hvor friluftsture er en del af det socialpædagogiske behandlingsarbejde.

Se boks 4 " Ph.d.-arbejde 2013 "friluftsliv med ungdom i risiko" side 22.

Sølviks studie bidrager til at få detaljeret viden om de unges oplevelser af friluftsliv i en norsk kontekst. Studiet er et fænomenologisk inspireret casestudie, der undersøger målgruppen. Afhandlingen bygger på empirisk materiale indsamlet gennem deltagerobservation og interview. Sølvik har deltaget på friluftsture af 3-7 dages varighed, og afhandlingen bygger på interviews med 13 unge.

I opdelingen af studier indeholder Sølviks studie en berigelsesvinkel på friluftsliv, og de fagprofessionelle, der arbejder med de unge, er friluftslivsinstruktører og lærere på skoler/behandlingssteder. Kommunikation mellem unge og fagpersoner kan karakteriseres som vejledning og undervisning.

Haveterapi

Der findes en del artikler om haveterapi (fx med veteraner, stress-sygemeldte mv.). Her medtages en afhandling, idet der i afhandlingen inddrages baggrunden for arbejde med mennesker gennem haveterapi. Afhandlingens tema ligger i randen af vidensoversigtens fokus.

I (Corazon, 2012) diskuteres terapiforløb i "Nacadia", en stresshave ledt af Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning (IGN), Københavns Universitet. I afhandlingen undersøges stressbehandling gennem teoretiske studier, udvalgte terapiforløb og gennem en repræsentativ folkesundhedsanalyse. I denne sammenhæng fremhæves afhandlingens vægtning af naturens beroligende og stressdæmpende virkning gennem **Attention Restore Theory (ART)** og **Affective and Aesthetic Responses to Natural Surroundings (AAR)**.

Begge teorier beskriver på et empirisk grundlag, hvordan grønne omgivelser har betydning for menneskets trivsel og rekreation.

Se boks 5 "Naturens indvirkning på mennesker" side 23.

BOKS 4: Ph.d.-arbejde 2013 "friluftsliv med ungdom i risiko"

I et norsk ph.d.-projekt om unge i udsatte positioner (Sølvik 2013) med titlen "Friluftsliv som socialt læringslandskab for ungdom i risiko" fremhæves:

» Resultata indikerer at sosial læring i friluftsliv er prega av ei sanseleg og erfaringsnær deltaking og samhandling. Sosiale dugleikar og vurderingar blir gjenkjent, praktisert og utfordra i erfarande fellesskap, på tvers av alder. Både ungdommane sin kompetanse og manglande kompetanse blir synleggjort i det erfarande fellesskapet, og opnar for varierte læringsbanar og læringsopplevingar.

(Sølvik, 2013 s. 5)

Sølvik fremhæver både de positive og negative konsekvenser af arbejdet med friluftsliv med målgruppen.

I afhandlingen skriver Sølvik, at øget bevægelse, sanselige konsekvenser og bevægelse i potentielt risikofyldte arenaer (fjeldet, elven, sneen osv.) åbner for aktiv deltagelse og samvær i situationer, hvor de unge ellers ofte trækker sig væk.

De konkrete gøremål som at padle, sætte telt op, lave mad mv. støtter samarbejde og fælles-

skab og betyder også i nogle tilfælde, at turene kan være svære, hvis en ung ikke kan/vil samarbejde. Både kropslige kompetencer og mangel på samme er tydelige, når kanoen padles på elven. Potentiallet for kropslig læring er stort, idet de ture, der følges i Sølviks forskningsprojekt, er præget af teknik og krav om mestring (fx kano og hundeslæde). Det betyder også, at nogle unge kan opleve utilstrækkelighed og manglende tro på egne evner og derfor opgiver at være med. Oftest betyder det, at de unge øver sig, forsøger at overskride barrierer og gør sig umage med at bidrage. Friluftsliv med målgruppen kræver fagpersonale med så stærk faglig ballast, at de kan påtage sig en dynamisk rolle afhængigt af situationen, og at de kan tilpasse deres vejledning til den enkeltes forskellige behov.

Turen på elven eller i fjeldet indebærer en form for autenticitet og oplevet risiko, som gør, at de unge må forholde sig til risikobetonede sanselige og erfaringsnære situationer, hvor de skal samarbejde, for at det kan lykkes.

I Sølviks afhandling fremhæves mulighederne for stærke relationer de unge imellem og mellem unge og fagpersoner gennem vigtige samtaler på tværs af alder. Specielt fremhæves de muligheder for samtaler og afslappet samvær, som bålet rummer.

BOKS 5: Naturens indvirkning på mennesker

De to teorier (ART og AAR) har betydning for udarbejdelse af grønne områder, og specielt indenfor miljøterapi, stresshaver, haveterapi mv. er der opstået tværvideenskabelige miljøer, hvor teorierne danner grundlag for diverse former for terapi. I de teoretiske tilgange til haveterapi indgår tre skoler, der på forskellig vis trækker på teorierne (Stigsdotter & Grahn, 2002):

”The Healing Garden School” lægger vægt på naturens positive effekter som beskrevet af AAR- og ART-teorierne med særlig vægt på naturområdernes betydning i et evolutionært og miljøpsykologisk perspektiv.

Ifølge en anden skole, ”The Horticultural Therapy School”, fortolkes, at de positive virkninger i naturen opnås ved at arbejde med aktiviteter i naturen. Her vægtes det engagerede menneske, der kan finde muligheder for optagethed (flow) i diverse grønne omgivelser. De to positioner opfattes som yderpunkter på et kontinuum, hvor den første ser naturen som det, der påvirker mennesker til højere trivsel, og den anden ser aktiviteten i naturen som det væsentlige.

Begge synsvinkler diskuteres indenfor nordisk forskning om friluftsliv (Bentsen et al., 2009), udeskole (Ejbye-Ernst et al., 2018) og udebørnehave (Ejbye-Ernst & Stockholm, 2015)

Den sidste skole, ”The Cognitive School”, positionerer sig imellem disse synsvinkler og vægter flere faktorer: personen, naturen og de aktiviteter, personerne udfører. Her vægtes også sociale faktorer og de muligheder, oplevelser i naturen giver for identifikation med naturen og ”det grønne” (metaforer og narrativer).

De tre skoler kan bidrage til at fortolke nogle af de mange forskellige betydninger, pædagogisk arbejde i naturen tillægges af pædagoger og friluftinteresserede.

Yderpunkterne kan sammenlignes med forskellene i Adventure Therapy, hvor aktiviteten er i centrum, og Wilderness Therapy, hvor naturens beroligende indflydelse på mennesker fremhæves.

Afhandlingen beskriver ikke specifikt unge i udsatte positioner, men kan ligesom en del anden litteratur bidrage til at forstå grønne områders rekreative, beroligende og oplivende indvirkning, berigelsesaspektet gennem aktiviteterne i haven og terapien i grønne områder, som ofte bliver fremhævet i diverse rapporter.

Frilftsprogram for unge med spiseforstyrrelser

Fisker 2010 diskuterer forskellige former for indsatser i naturen med unge i rapporten ”Rehabiliterende frilftsprogram. Udvikling, afprøvning og evaluering af metode vedrørende fritidstilbud med udgangspunkt i frilftsaktiviteter i naturen til unge med spiseforstyrrelser.”

I undersøgelsen konkluderes, at et friluftsprogram med adventureaktiviteter som klatring, kanosejlads, bueskydning og teambuilding samt naturaktiviteter som udesidning, 'find dit sted', åndedrætsøvelser, diverse narrative øvelser og kropsligt betoned øvelser kan anbefales som et:

» **supplerende behandlingstilbud til mennesker med en spiseforstyrrelse.**

(Fisker, 2010 s. 3)

Se boks 6 " Friluftsprogram for unge med spiseforstyrrelser".

Fisker konkluderer, at friluftsprogrammet ikke skal rumme terapi i traditionel forstand, men at deltagerne skal være i en behandling, hvor erkendelser fra friluftsprogrammet kan bearbejdes som en del af deres behandling.

» **Programmets fulde potentiale skal derfor ses i sammenhæng med anden behandling.**

(ibid. s. 4-5)

Fisker påpeger, at programmet skal være ledt af:

» **fagligt professionelt personale med erfaring inden for spiseforstyrrelsesområdet:**

(ibid. s. 4)

i samarbejde med friluftspersonelle, som skal kende til deres roller og afstemme deres aktiviteter med de fagprofessionelle indenfor spiseforstyrrelser. Deltagerne skal have fyldige tilbagemeldinger på øvelserne i programmet.

BOKS 6: Friluftsprogram for unge med spiseforstyrrelser

Friluftsprogrammet blev konstrueret efter forbillede i Wilderness Adventure Therapy med både aktiviteter i naturen og mere fysisk og teknisk krævende friluftsaaktiviteter (adventureaktiviteter). Deltagerne deltog i aktiviteterne i en periode på tre uger, med to til tre dage i hver uge i naturomgivelser i Grib Skov.

Fisker fremhæver positive effekter i projektet som

» *positive effekter på fritidsliv; positive effekter på selvtillid, selvværd og selvfølelse; positive effekter på mad og spisning; positive effekter på pleje af selv; positive effekter på søvn; positive effekter på sociale roller; positive effekter på kontrol; positive effekter på skole, uddannelse og/eller arbejde; positive effekter i forhold til andre mennesker og positive effekter på uro.*

(ibid. s. 4)

Forudsætningen for at opnå disse effekter er et friluftsprogram, hvor deltagerne oplever "social tryghed og fællesskab" (ibid. s. 4), at der arbejdes "mere med krop end med hoved" (ibid. s. 4), og at der er tid til samtaler og bearbejdelse af diverse øvelser og aktiviteter.

Han ser de største perspektiver i, at et friluftsprogram gennemføres med et berigelsesperspektiv:

» For at udnytte de potentialer, der ligger i programmet, anbefales det at bruge programmet i relation til enten 1) forudgående behandling, 2) sideløbende behandling og/eller 3) efterfølgende behandling.

(ibid. s. 4)

Et friluftsprogram skal indgå med stærk vægtning af transfer mellem program og behandling (som Ejbye-Ernst et al., 2018).

Hvor den første afhandling (Sølvik, 2013) vægtede et berigelsesperspektiv, har de øvrige afhandlinger vægt på såvel rekreation, berigelse og terapi. I (Corazon & Landskab, 2012) vægtes såvel naturens rekreative påvirkning, aktiviteter, der kan ses i et berigelsesperspektiv (diverse afslapnings- og meditationsteknikker, konkrete haveprojekter) og terapi i grønne omgivelser.

I (Fisker, 2010) vægtes naturens rekreative virkning og aktiviteter, der kan opfattes som et berigelsesperspektiv. Han påpeger samtidig, at naturprojektet skal være et supplement til behandling af de spiseforstyrrede (terapi mv.).

VIDENSOVERSIGTER AF RELEVANS

I 2013 blev arbejdet med udsatte børn og unge opsamlet gennem en konference- publikation (Ejbye-Ernst, 2013), der bl.a. på baggrund af en norsk vidensoversigt (Tordsson & Vale 2012) viste, at børn og unge i socialt udsatte positioner ikke kommer i naturen og dermed ikke opnår de positive effekter, som beskrives på baggrund af diverse empiriske arbejder (Corazon, Stigsdotter, Jensen & Nilsson, 2010) og (Corazon, 2012). I vidensoversigterne henvises hovedsageligt til nordisk litteratur. I 2013 var denne litteratur meget sparsom indenfor målgruppen.

RAPPORTER BASERET PÅ EMPIRISK ARBEJDE

Natur til et godt liv

I 2016 evaluerede Rådgivende Sociologer "Natur til et godt liv" gennem en slutevaluering. "Natur til et godt liv" startede i 2012 i en del af Svanninge Bjerge, som er ejet af Bikubenfonden. Projektet ledes af fondens naturformidlere. Se mere på hjemmesiden: www.svanningebjerge.dk/natur-til-et-godt-liv-1

Her blev på baggrund af spørgeskema (før- og eftermålinger af korte forløb) og interviews med børn og personale fremhævet:

» Eksempelvis peges der på naturen som et frirum og en ramme, som fremmer målgruppernes muligheder for at være sanseligt til stede, at 'komme fra hovedet ned i kroppen' samt at opleve samhørighed med andre og med naturen.

(Rådgivende Sociologer 2016, s. 4)

I en artikel på socialpædagogisk tidsskrifts webportal (Ejbye-Ernst, 2017) fremhæves, at arbejdet med at opsamle viden i projektet "Natur til et godt liv" ikke er baseret på et tilstrækkelig solidt datagrundlag, idet det er svært at sammenligne før- og eftermålinger på meget forskellige ture, gennemført af meget forskellige organisationer med vidt forskellige intentioner. Evalueringen fra Rådgivende Sociologer var kun sporadisk rettet mod denne publikations målgruppe.

Rådgivende Sociologer evaluerede forskellige arrangementer af forskellig varighed med forskellige målgrupper: 1) børn og familier i regi af Red Barnet, 2) unge fra alkoholskadede familier til terapi med organisationen TUBA samt 3) børn og plejefamilier og specialskoler. Det er ligesom i en del andre studier svært at se, hvad effekten har været ved opholdet i Svanninge Bjerge, og hvordan sammenhængen mellem naturopholdet og børnenes, familiernes og de unges problemer ses fra behandlernes synsvinkel. Opholdet var sparsomt beskrevet, og det er derfor svært at forstå og fortolke resultaterne. Der skete no-

get ved opholdet, men det, der skete, kan have forskellige årsager. Selve interventionen – naturopholdet – er ikke belyst. Det er en "black box", en lukket kasse, der indeholder mange forskellige ubelyste mekanismer. Der findes ikke tydelige beskrivelser af, hvordan de forskellige deltagende organisationer ser sammenhængen mellem deres behandlingsarbejde i dagligdagen og turene til Svanninge Bjerge.

Friluftsliv som pædagogisk metode

I rapporten 'Friluftsliv som pædagogisk metode – studie af friluftsliv i arbejdet med socialt udsatte unge' (Jensen et al., 2015) blev på lignende vis undersøgt forskellige grupper indenfor målgruppen. "De unge er i alderen fra 12-21 år og er tilknyttet opholdssted, specialskole, IO. klasser-center, specialklasse, produktionsskole og bosted" (Jensen et al. s. 6), med ret forskellige aktiviteter på de respektive institutioner.

Se boks 7 'Undersøgte aktiviteter i projekt 'Friluftsliv som pædagogisk metode' side 27.

Konkluderende skrives der:

» Når vi ser på de 3 fokuspunkter selvtillid, stressreduktion og relation kan vi konkludere, at langt de fleste unge på forskellige områder og med forskellige styrker under de fulgte forløb har oplevet en positiv effekt.

(Jensen s. 21)

Metodisk er der ligesom i Rådgivende Sociologer 2016 problemer med at sammenligne meget forskellige ture. Forfatterens sammenfatning af årsager til ændringer i de unges opfattelser er meget åben:

Gevinsten ses som en sammenhæng mellem følgende faktorer:

- En unik ramme for relationsdannelse.
- Et rum, som er stressreducerende og giver psykisk velvære.
- Mulighed for unikke oplevelser sammen.
- Fysisk aktivitet uden konkurrence, vindere og tabere
- Mulighed for at lære enkle færdigheder, der fører til oplevelsen af mestring.
- Mulighed for at ændre den unges selvopfattelse vha. grænseudvidende aktiviteter.
- Samvær uden udefrakommende forstyrrende afbrydelser.
- Naturen ligestiller unge og vejledere (ibid. s. 21).

I projektet blev der ikke undersøgt længerevarende virkninger, og indsatserne beskrives alene på overskrifts-/aktivitetsniveau. I forhold til denne rapport's opdeling er tilgangen helt overvejende arbejde med naturen med rekreation og berigelse som sigte.

SPECIALEAFHANDLINGER

I forbindelse med søgninger er der fundet 3 specialeafhandlinger. To fra DPU og en fra Aalborg Universitet. Der er desuden fundet en norsk specialeafhandling (Sølvik, 2003), som ikke behandles yderligere her, idet den efterfølgende er bearbejdet i en ph.d.-afhandling af samme forfatter (ovenfor).

Begge specialer fra DPU er baseret på kvalitative metoder med ret få informanter (Jensen 3 og Eriksson 4). Jensen (2015) undersøger en sommerlejr arrangeret af Red Barnet i projekt "Natur til et godt liv" (Rådgivende Sociologer 2016). Jensen undersøger muligheder for åbenhed og fordybelse i natur-ture i Svanninge Bjerge, baseret på et naturfilosofisk afsæt.

BOKS 7: Undersøgte aktiviteter i projekt 'Friluftsliv som pædagogisk metode'

Det empiriske grundlag for rapporten:

- Ugentlig dag med friluftslivsaktivitet over 3 måneder på intern skole (DSI Hedehuset). Deltagere: 8 elever, 2 lærere og 1 friluftslivsvejleder.
- 3 dages oplevelsestur med overnatning i det fri; natløb, teamøvelser og rappelling. Med Randers Produktionskoles Outdoor-linje. Deltagere: 15 elever og 2 lærere.
- Friluftstur med træklatrung, overnatning i bivuak og speedbådstransport. For DSI Hedehuset, afd. Fuglsang. Deltagere: 6 beboere og 3 pædagoger.
- Outdoor-linje. Mariagerfjord IO. klassecenter. Træklatrung, snitteværksted, MTB, vandring, madlavning, kajak. Deltagere: 12 elever og 1 naturvejleder.
- Skitur. 7 dages alpinski tur til Hafjell med DSI afd. Opholdsstedet Hedehuset. Deltagere: 12 elever og 8 pædagoger.
- Sejlads-/formidlingslinje på produktionsskole. Skive Produktionsskole. Marienlyst. Deltagere: 9 elever og 1 faglærer.
- Friluftstur til Rold Skov med en overnatning. Specialklasse fra Assens. Deltagere: 6 elever og 2 lærere.
- Friluftstur til Norge med 4 overnatninger i hytte. Aktiviteterne er MTB, vandring og fiskeri. Deltagere: specialklasserne fra Assens Skole med 12 elever og 4 lærere.
- Vandretur med overnatning i Thy Nationalpark med DSI afd. Opholdsstedet Hedehuset. Deltagere: 1 elev og 1 pædagog (Jensen et al. s. 7-8).

Ved 7 ture/aktiviteter udfyldte eleverne et spørgeskema før og efter turen, og i alle grupper er udvalgte elever/lærere/pædagoger interviewet.

Eriksson undersøger ture med grønlandske børn i naturen. Hun undersøger gennem fire cases naturture og undersøger her adventure- og friluftslivsaktiviteters indvirkning på tillid, relationer og resiliens med teoretiske perspektiver fra sociologien, miljøpsykologiske teorier og resiliens-teorier.

Da børnene i begge specialer alle er i randen af målgruppen (7-13 år), berøres specialerne ikke yderligere her.

Mariager, T, J. (2015) undersøger målgruppen i sit speciale: Friluftsliv som fremmede for udsatte unges udvikling. Aalborg Universitet. Speciale i psykologi. Empirien er indsamlet i projekt (Jensen et al., 2015).

Fra konklusion:

» outdoor activities outlined as the increased level of self-efficacy, which is indicated by the youth's descriptions of successful experiences, which gives them courage to tackle new challenges. The unaccustomed situations in the outdoors and nature's healing effect are described by all respondents to have a positive effect on the adolescents well being. This is also dependent on the adult's authentic nature and interest in the adolescent and the way they work together on a common project. Metaphors and story telling is used by the nature guide which also contributes to the development of the adolescent. (Mariager, 2015 s.1-2)

I specialet undersøges problemstillingerne på baggrund af teoretiske udredninger og interviews med to unge drenge fra en IO. klasse og en dreng fra en døgnbehandlingsinstitution. Det kvalitative studie suppleres med observationer fra to ture og interviews med henholdsvis naturvejleder og socialpædagog.

Specialet bidrager til at forstå arbejdsmetoder i Jensen et al. (2015).

ARTIKLER FRA ORGANISATIONER I DANMARK

Red Barnets indsatser

Organisationen Red Barnet har i en længere årrække bidraget til inddragelse af naturen i arbejdet med børn og unge i udsatte positioner. (Naturesocialt arbejde se Ejbye-Ernst et al., 2018). Her medtages organisationens arbejde, idet organisationen har bidraget væsentligt til at sætte fokus på naturinddragelse i arbejdet med børn og unge i udsatte positioner.

I 2010 udgav de rapporten Natur og fællesskab – Red Barnets naturvejledningsprojekt for socialt udsatte børn i Danmark (Bæk-Sørensen, 2010), hvor arbejdet med børn og unge med naturaktiviteter fremhæves.

Arbejdet med familiekлубbernes inddragelse af naturen blev evalueret i 2013 (Ejbye-Ernst, 2013 og CASA, 2013). Evalueringen af naturaktiviteterne i familierne viste:

- At de ca. 30 (i dag ca. 60) familiekлубber gennemsnitligt inddrager naturen 3-4 gange om året i forbindelse med månedlige ture.
- At de frivillige ser, at samvær og netværksdannelse fungerer bedst ved natur-ture.
- At skovture har en positiv betydning for de familier, der tilhører et naturfremmed segment.
- At turene fungerer som inspiration for familier, der ellers ikke kommer i naturen.

Begge projekter ligger i randen af vidensoversigten, idet aldersgruppen 13-30 år er svagt repræsenteret. I begge projekter er naturaktiviteterne så sjældne, at det er svært at undersøge betydning, ud over at deltagerne var glade for initiativerne og oplevede, at turene betød rekreation.

Der er publiceret en række korte artikler fra organisationen om resiliens i det natursociale arbejde.¹

Red Barnet publicerede i 2014 rapporten "Du griner ligesom med hele kroppen". Det er en videns- og dokumentationsrapport fra en natursocial indsats for traumatiserede flygtningefamilier i Danmark² (Dorthe Rasmussen, Thor Hjarsen og Knud Eschen, 2014).

---

1 www.redbarnet.dk/vores-arbejde/fattigdom-i-danmark/hvad-ved-vi-om-natursociale-indsatser/

2 www.redbarnet.dk/media/1248/du-griner-ligesom-fra-hele-kroppen-en-videns-og-dokumentationsrapport.pdf

Rapporten formidler erfaringer formidlet af deltagere, en familiebehandler, de frivillige og udsagn fra familier. Arbejdet omhandler perifert målgruppen i denne publikation. Naturen bruges overvejende som et rekreativt rum, hvor familierne bliver mødt af positive frivillige, som samarbejder med en socialpædagog, der arbejder med flygtningene ud over naturturene. Projektet samarbejder desuden med Red Barnets naturvejledere.

Opsamling af projekter i Red Barnet

De forskellige projekter, som Red Barnet har gennemført, har aflagt været gode projekter for familier i belastede boligområder og traumatiserede flygtningefamilier. Projekterne berører perifert denne oversigtskernegruppe 'unge på kanten', og projekterne er overvejende baseret på et møde mellem naturinteresserede frivillige eller naturinteresserede med et engagement indenfor flygtningedebatten (superviseret af naturvejledere og socialpædagoger). Sigtet med arbejdet er overvejende rekreation i grønne områder, som kan underbygges af fx stresshævedforskning (Corazon, 2012). Organisationen sigter i alt deres arbejde efter resiliensfremmende elementer, fx gennem systemet "Joyful Playing". Derfor er berigelsesperspektivet også en del af organisationens arbejde.

KILDER FRA FRILUFTSORGANISATIONER I NORDEN

Det fremgår af bilag I, at der ikke er hits på norske og svenske friluftorganisationers websteder, der omhandler 'unge på kanten'.

Søgninger på www.friluftsradet.dk, www.norskfriluftsliv.no og www.svenskfriluftsliv.se viser, at der i alle lande er der en spirende integrationsdebat, der omhandler flygtninges brug af naturen. Der er kun fundet artikler, der omhandler 'unge på kanten', på det danske site.

Det danske 'Friluftsrådet' har bragt en del artikler, der berører feltet 'unge på kanten'.

(Friluftsrådet 2017a), (Friluftsrådet 2017b), (Friluftsrådet 2016) m.fl.

En gennemgang af kilderne til artiklerne viser, at de bygger på Jensen et al. (2015) og artikler fra Red Barnet (se ovenfor).

OPSAMLING PÅ NORDISK LITTERATUR

Søgninger viser, at området 'unge på kanten', hvor naturen inddrages, ikke har været genstand for meget nordisk forskning.

I ph.d.-afhandling fra 2013 (Sølvik, 2013) skriver forfatteren:

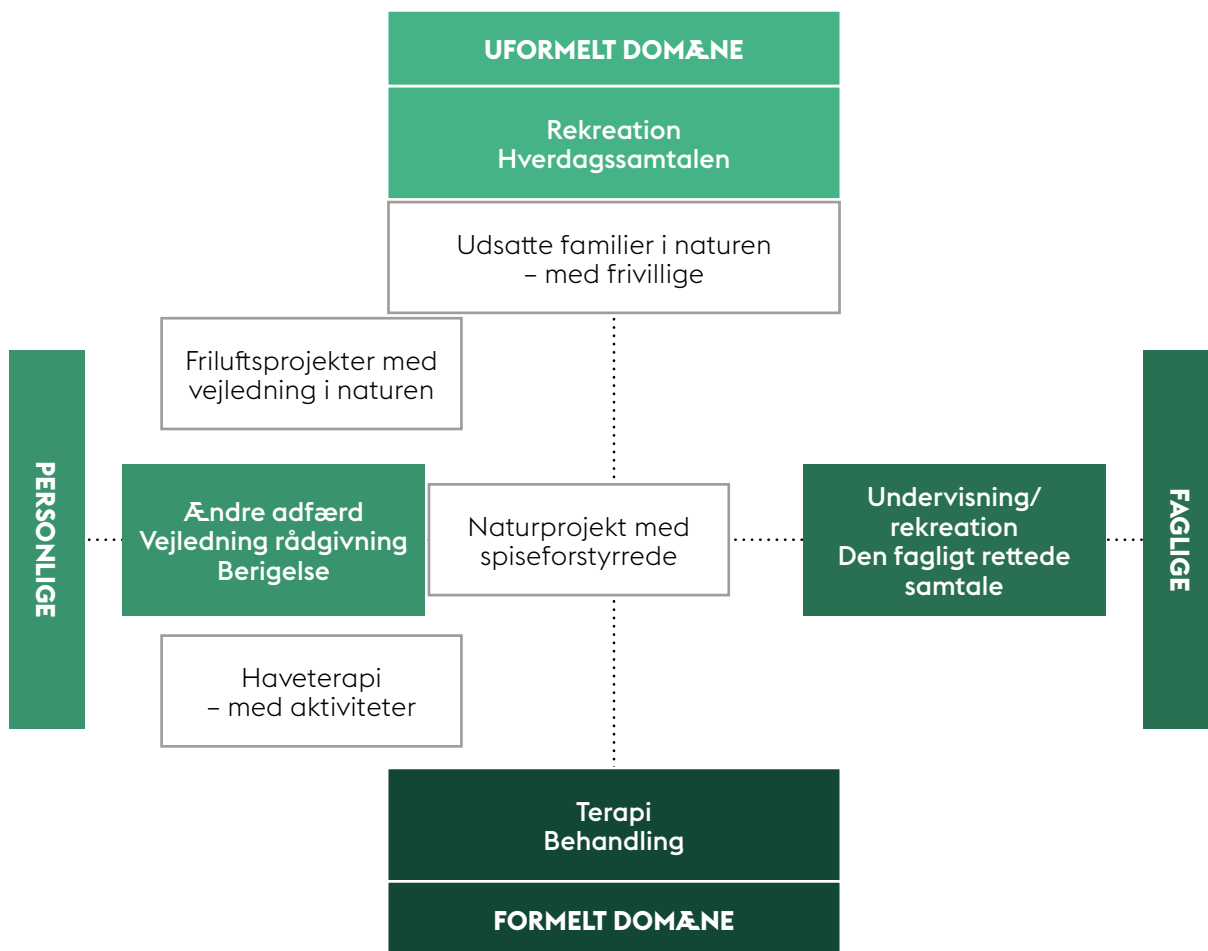
» Nordiske kunnskapsrapportar viser til liten forskingsaktivitet knytt til den pedagogiske bruken av friluftsliv i arbeid med ungdom i sosial risiko og andre grupper born, ungdom og vaksne (Bischoff et al., 2007; Fjørtoft & Reiten, 2003; Koksvik, 2009; Schantz & Silvander, 2004; Sjong, 1992). Eigne søk i databasane ERIC, NORART og Bibsys stadfestar mangelen på forskning. Søk på «friluftsliv og læring», «friluftsliv og ungdom», og «friluftsliv og behandling» viser generelt ei stor interesse for slike tema i populærvitenskaplege magasin og bøker, som til dømes «Fjell og Vidde», «Jakt og Fiske» og «Den norske turistforeningen» sine årbøker. Når ein avgrensar søka til vitenskaplege bidrag, er det få eller ingen treff.

(Sølvik, 2013 s. 32)

I to tilfælde har undersøgelser/evalueringer bygget på et design, der ligger tæt på artikler, der findes i international litteratur om Adventure Therapy, Wilderness Therapy eller Wilderness Adventure Therapy (Rådgivende Sociologer 2016, Jensen et al., 2015). Her er projekterne bygget op om før- og eftermålinger, interviews og en hensigt om målinger efter fx 4-6 måneder. Som beskrevet er der nogle problemer i evalueringsarbejdet i begge projekter.

Se Figur 3 herunder. Som friluftspjekerterne er præsenteret (Sølvik, 2013) og (Jensen, 2015), er det vanskeligt at se, hvilke specifikke problemer de unge i projek-

terne er påvirket af, og hvordan projekterne gennem vejledning kan påvirke problemerne eksplicit.

Figur 3. Viser de nordiske projekter indsat i den matrix, der har været brugt i analysen. De nordiske projekter er overvejende placeret i den øverste halvdel. Haveterapi har ikke været en del af arbejdet med 'unge på kanten'. Der findes en del undersøgelser, der omhandler naturens rekreative indflydelse på mennesker (se Mygind, 2018), men der findes imidlertid ikke undersøgelser, der retter sig mod de problemer, som karakteriserer målgruppen.

AFSNIT 5. INTERNATIONALE SØGNINGER

Der blev fundet 46 studier i søgningen i internationale databaser (se bilag 2). Ved gennemlæsning er de 46 studier reduceret til 27 studier. Her er studier fra før 2007 fravalgt. Studier, der ligger i randen af målgruppen, blev ligeledes fravalgt.

Der var 16 kvantitative undersøgelser, 7 kvalitative undersøgelser og 4 undersøgelser baseret på et "mixed methods"-design.

Alle studier omhandlede unge i udsatte positioner, således som denne gruppe er indkredset i indledningen (unge på kanten).

Interventionerne er forskelligartede, idet der indgik AT (Adventure Therapy), WT (Wilderness Therapy), WAT (Wilderness Adventure Therapy), OBH (Outdoor Behavioural Healthcare) og OB (Outward Bound).

De kvantitative studier blev opdelt i:

- Studier med kontrolgrupper.
- Studier med longitudinalundersøgelser.
- Dataanalyser af større datamængder fra WAT-programmer (se nedenfor).
- Studier uden kontrolgrupper.

Der var ingen studier, der byggede på RCT-design (et randomiseret kontrolleret forsøg). Det er ikke overraskende, idet den form for forskning er baseret på tilfældig udvælgelse af informanter, der indgår i en intervention. Det er svært foreneligt med selvbestemmelse og etiske og metodiske refleksioner i et forskningsprojekt med målgruppen.

I studierne med kontrolgrupper (kvasi-eksperimentelle design) indgår der typisk en indsatsgruppe og en kontrolgruppe, eller evt. flere kontrolgrupper.

Der var desuden en del longitudinelle studier i det internationale materiale, hvor deltagerne blev fulgt fx 6,12,18 måneder efter interventionen.

De beskrevne dataanalyser er baseret på indsatser, der har fungeret over en lang årrække, med et stort antal unge og en række standardiserede tests.

BEGREBSAFKLARINGER

Adventure Therapy (AT)

På baggrund af Chrisp (1996) kan Adventure Therapy (AT) karakteriseres ved, at terapeuterne stiller tydeligt definerede opgaver til deltagerne på baggrund af specifikke mål, baseret på en afgrænset personlig problematik/diagnose. AT kan foregå i alle omgivelser ude, inde og på udformede anlæg (klatrevægge, kunstige strømfald og idrætsanlæg). Der bruges overvejende kognitiv-terapeutiske tilgange, men ifølge (Bowen, Neill, & Crisp 2016) bruges terapeutiske tilgange ofte eklektisk og trækker på kognitive, adfærdsmæssige, systemiske, eksistentielle og psykodynamiske terapiformer.

Der indgår ikke nødvendigvis overnatning over flere dage i forløbene, og AT kan foregå over kortere eller længere forløb, fra få timer til flere dage.

AT bliver typisk anvendt til at regulere og italesætte specifik adfærd, som fx for meget/for lidt impulsivitet, lavt selvværd, selvhævdelse og fx diverse misbrugsproblematikker. Adventureaktiviteter bruges derfor ofte til følelsesmæssig eller adfærdsmæssig forandring/regulering. Aktiviteterne kan indeholde problemløsning, samarbejdsøvelser, rebaktiviteter, klatring, nedfiring, rafting, kanosejlads, skiaktiviteter med videre (Bowen et al., 2016).

AT ledes af fagprofessionelle, som vælger områder, der engagerer unge på kognitive, følelsesmæssige og adfærdsmæssige områder.

Gennem AT ses aktiviteten og samtalen om aktiviteten på baggrund af deltageres problemer/diagnoser som det væsentlige for de forandringsprocesser, der kan tilskyndes.

Ifølge metaanalyse af 197 studier indenfor AT fandt forfatterne, at der ses moderat statistisk signifikant effektstørrelse indenfor psykologiske, adfærdsmæssige, følelsesmæssige og interpersonelle domæner (Bowen & Neill 2013). Oftest påvises korterevarende effekter, der er større end effekterne hos kontrolgrupper (en del studier er gennemført uden kontrolgrupper).

En metaanalyse, der sammenlignede behandling i naturomgivelser (wilderness) med behandling uden brug af naturen baseret på samme test, viser, at effektstørrelser var størst ved behandling i naturen (Gillies et al., 2016).

Wilderness Therapy

Wilderness Therapy adskiller sig fra AT ved at lægge vægt på den indflydelse, isolerede naturlige omgivelser har på mennesker. Her lægges også vægt på, at deltagerne lever sammen over længere tid. Kombinationen af miljø og gruppereaktioner ses som et "therapeutic wilderness milieu". Det kan bestå af en base camp, hvor aktiviteter og dagligdag foregår med "simple living", isoleret fra de miljøer, deltagerne kom fra. Det kan også være en ekspedition, hvor deltagerne flytter sig fra sted til sted over en længere periode, fx gennem vandretur, kanotur eller kajaktur. Det kan desuden være en blanding af en basislejr og kortere ture. Den terapeutiske praksis indeholder jævnligt terapi med hele eller dele af gruppen. Der lægges vægt på, at deltagerne oplever konsekvensen af deres opførsel og praksis. Ændringerne gennem WT er oftest baseret på personlig eller interpersonel indsigt og opstår over tid. Simplificeret kan det ses som gruppe(psyko-)terapi i en natur- og aktivitets-"setting" (Chrisp 1996).

Adventure Wilderness Therapy (WAT)

I en del studier nævnes også WAT, som rummer elementer fra både AT og WT. WAT er længere tids ophold i vild natur, enten i form af en base camp eller en ekspedition gennem landskabet. Her inddrages adventureaktiviteter som klatring, sejlads mv. (se AT).

WAT og WT kan bestå af meget lange interventioner fra et par uger til op mod et år.

Outdoor Behavioural Healthcare (OBH)

I nogle af studierne, der omhandler målgruppen, henvises til OBH, som indeholder mange elementer fra WT og WAT. Her bruges længerevarende friluftsture (wilderness expeditions) som terapeutisk miljø. Sigtet er diverse former for misbrug (alkohol og stoffer) samt ændringer indenfor sundhed og livsstil (K C Russell, Gillis, & Heppner, 2016).

Outward Bound (OB)

Outward Bound har rødder tilbage til anden verdenskrig, hvor Kurt Hahn etablerede den første OB-skole i Wales, baseret på friluft- og overlevelsesteknikker. Det berøres perifert her, idet OB overvejende består af friluftskurser rettet mod alle unge. Der er en række eksempler på programmer rettet mod målgruppen "udsatte unge", "youth at risk", som er indenfor denne oversigts målgruppe.

I nogle af de første metaanalyser (Hattie et al., 1997, Hans, 2000), der retter sig mod forskellige typer af målgrupper, viser forfatterne positive sammenhænge mellem personlige og sociale effekter og deltagelse i OB eller Outdoor Education (OE).

De personlige værdier knyttes til "locus of control", at kunne tage initiativer selv og påvirke andre (leadership), og self-efficacy. Studierne er fulgt op af talrige undersøgelser fra organisationer, der arbejder med OB (se fx www.outwardbound.org.uk)

Da OB er kortere kurser, der rettes mod alle samfundsgrupper (i Danmark svarende til friluftskurser) forfølges dette ikke yderligere.

Se boks "Begrebsforklaring (self-efficacy og locus of control)" side 34.

BOKS 8: Begrebsforklaring (self-efficacy og locus of control)

Self-efficacy kan beskrives som selvoplevet eller selv vurderet handlekompetence og evne til at forholde sig til begivenheder af betydning for ens liv. Tilegnelse af self-efficacy sker gennem social interaktion og fx positiv spejling og tilbagemeldinger fra mennesker omkring personen (Bandura, 2012).

Locus of control er en persons oplevelse af selv at have kontrol over sit liv versus at være styret af forhold i omgivelserne.

I en metaanalyse, der undersøger effektstørrelser i studier fra 1960-2013 (Bowen og Neill, 2013), fremhæves i konklusionen, at Adventure Therapy (som samlet begreb for diverse interventioner, AT, WT, WAT, OBH, OB mv),¹ har moderat effekt vedrørende korttidsændringer på psykologiske, adfærdsmæssige, følelsesmæssige og interpersonelle områder, og at disse ændringer ser ud til at blive fastholdt i en længere periode (indenfor nogle af disse områder).

Metaanalysen rummer studier, der ikke omhandler denne oversigts målgruppe.

¹ Adventure therapy is closely related to, or synonymous, with a variety of other terms, including wilderness therapy [3, 4], wilderness adventure therapy [5], wilderness experience programs [6], bush adventure therapy [7], adventurebased counselling [8-10], outdoor adventure intervention [1], therapeutic camping [11], and outdoor behavioral healthcare [12]. Gass et al. [2] suggested that adventure therapy involves prescriptive use of adventure experiences by mental health professionals. These experiences often occur in natural settings that kinaesthetically engage clients on cognitive, affective, and behavioural levels [2]. Bowen & Niell s. 28)

I vidensoversigt fra januar 2018 over friluftslivets betydning (Mygind et al., 2018) konkluderes:

» **Meta-analyser viser, at wilderness therapy og adventure therapy umiddelbart efter forløbene har begrænsede til moderate effekter på selvforståelse, evne til at indgå i sociale sammenhænge, familieudvikling, adfærd (herunder både misbrug og kriminalitet) samt kropslig funktion og fysisk sundhed, operationaliseret ved eksempelvis ændringer i vægt, på tværs af målgrupper, fx med og uden diagnoser, kriminelle og socialt udsatte.** (Mygind et al. s. 25)

Nedenfor fremhæves alene studier, der inkluderer målgruppen i vidensoversigten.

NYERE STUDIER MED KONTROLGRUPPER (2007-2017)

(Margalit & Ben-Ari, 2014) sammenlignede 93 unge (14-16 år) fra kostskolemiljøer i Israel. De deltog i tre forskellige interventioner, der blev sammenlignet gennem test. En "fuld WT-gruppe", en "delvis WT"-gruppe og en kontrolgruppe. De to WT-grupper mødtes 10 gange, hvor de arbejdede med konkrete eksperimentelle aktiviteter som turplanlægning, udendørs træning, navigation og opbygning af diverse former for konstruktioner og færdigheder.

WT-gruppen gennemførte desuden 12 gruppeterapi-sessioner og en tur over 4 dage. "Delvis WT"-gruppen gennemførte ikke tur, men havde gruppeterapi 10 gange, mens kontrolgruppen ikke deltog i WT. Alle elever på skolen havde 1,5 timers terapi/samtale i deres kostskoleforløb.

Testning af self-efficacy, beslutningstagning og selvstændighed viser signifikante forbedringer indenfor gruppen med WT i både eftertests og opfølgende tests efter fem måneder. "Delvis WT"-gruppen viste også positive ændringer, men forskelle mellem den fulde WT-gruppe og delvis WT-gruppen var signifikante.

(Schell, Cotton, & Luxmoore, 2012) undersøgte 25 unge, der deltog i AT, sammenholdt med 12, der deltog i sammenlignelig terapi under normale forhold. Der blev målt selvværd, self-efficacy, sense of mastery og opnåelse af personlige mål. De unge, der deltog i AT, viste signifikant højere værdier indenfor det målte sammenholdt med kontrolgruppen.

(Walsh & Russell, 2010) undersøgte unge kriminelle på et tre uger langt WAT-program. Testene undersøgte self-efficacy, håb og resiliens. De unge, der deltog i WAT-gruppen, viste signifikante forbedringer i forhold til kontrolgruppen. Der var ikke forskelle i tilbagefald mellem de to grupper ved eftertest.

(Furness, Williams, Veale, & Gardner, 2017) undersøgte (gennem udvælgelse fra 6 skoler) 46 belastede unge i en WT-intervention med kontrolgruppe. Studiet byggede på et mixed design med interview og diverse tests (før- og eftertests). I studiet deltog de unge i diverse friluftaktiviteter i "Projekt K". Projektet bestod af et kursus over to uger og derefter arbejde med færdigheder hjemme i deres lokalområde (80 13-15-årige).

Projekt K arbejdede med transfer mellem WT og de unges normale omgivelser. Der var positiv effekt på self-efficacy, resiliens og tilfredshed.

DATAANALYSER MED KONTROLGRUPPER

To studier undersøgte data fra flere forskellige WAT-programmer over en årrække. (Gillis, Gass, & Russell, 2008) sammenlignede tre forskellige former for behandling af unge lovovertrædere. De unge, der deltog i et WAT-program, havde signifikant færre tilbagefald (målt som arrestationer) to, tre og fire år efter.

De fremhævede studier med kontrolgrupper viser, at WT/WAT/AT-interventioner påvirker målgruppen mere end andre former for interventioner, hvor konkrete aktiviteter i naturen og gruppeterapi ikke indgår.

De fremhævede studier omhandler psykologiske forhold som self-efficacy, håb, resiliens og beslutningstagning samt tilbagefald (misbrug og kriminalitet).

Det er ikke præciseret, hvilke former for terapi der indgik i arbejdet, og aktiviteterne, der blev brugt, var ikke velbeskrevne.

(Tucker et al., 2013) viste tilsvarende gennem før- og eftertests samt posttests, at unge havde færre tilbagefaldsproblematikker (misbrug og kriminalitet). Materialet var indsamlet fra databaser med testresultater for AT-organisationer. Varigheden af opholdet havde betydning for tilbagefald, men varigheden af terapi var ifølge datamaterialet væsentligere end længden af opholdet.

EFTERFØLGENDE TEMATISERING AF INTERNATIONALE STUDIER EFTER OVERSKRIFTER

Varighed

Flere studier peger på, at en intervention på mere end to dage har størst effekt. Efter en periode på op til to måneder stiger effekten ikke væsentligt.

(Paquette & Vitaro, 2014) undersøgte med forskellige interventioner betydningen af WT-ophold. En gruppe deltog i ophold på 10 dage, mens en anden havde ophold på 20 dage. De undersøgte de unges antisociale opførsel og deres interpersonelle kompetencer. Længden af opholdet havde ikke betydning for de unges antisociale opførsel. Længden af opholdet havde betydning for interpersonelle færdigheder og motivation.

(Cotton & Butselaar, 2013) målte selvværd, mestring, social samhørighed og livskvalitet på adventure camps med 108 deltagere på 18-25 år. Resultaterne af de fem validerede tests fra før- og eftermålinger viste signifikante ændringer indenfor de målte områder, men varigheden af ændringerne blev ikke fastholdt i testningen efter fire uger.

I dansk review fra 2018 skrives:

» **De største effekter ser ud til at opnås ved forløb af længere varighed end et par dage, men effekterne stagnerer ved forløb over to måneder. Effekterne forsvinder over længere tid på samtlige effektmåls kategorier med undtagelse af misbrug og kriminalitet – en tendens der ofte ses i forbindelse med interventioner rettet mod denne type effekt-mål.**

(Mygind et al. s. 25)

STUDIER, DER BYGGER PÅ FØR- OG EFTER- OG EVT. POSTMÅLINGER SAMT DATAANALYSER I FORSKELLIGE PROGRAMMER

Unge forhold til familie

Resumé

Studierne viser, at både unge og forældre opfatter WT/AT/WAT som en virkningsfuld intervention. De oplever, at familierelationer kan styrkes gennem WT, og at øvelser fra forløbene kan overføres til hverdagen. En del unge viser modvilje mod forældre, der har sendt dem på et langvarigt ophold, nogle gange mod deres vilje. Ofte ændrede de unge deres opfattelse af fx WT efter afprøvning.

(J. E. Bettmann & Tucker, 2011) viste, at unge, der deltog i et 7-ugers program, viste mindre vrede mod forældre og kammerater og en stigende følelsesmæssig tilknytning. Før- og eftermålingen viste, at de unge efter opholdet var mindre vrede på deres forældre. (K. M. Combs, Hoag, Roberts, & Javorski, 2016) viste gennem forælderreporteringer lignende ændringer for unge, der har deltaget i OBH. Deltagerne var i gennemsnit 16,5 år, og de blev fundet i fire forskellige OBH-centre i Utah. Forældrene rapporterede signifikante ændringer i relationerne til de unge med varige ændringer 18 måneder efter opholdet.

Forældre og unge vurderede (gennem telefoninterviews) efterbehandling på OBH (Keith C. Russell, 2005) 24 måneder efter intervention med ekspeditioner på 50 dage. Der deltog 88 informanter, som fik efterbehandling i grupper eller familierterapi. 80 % af forældre og 95 % af unge så OBH som effektivt. Hovedparten havde det godt og klarede sig godt i uddannelse mv. 85 % af deltagerne havde brugt efterbehandling (terapi mv.).

(Liermann & Norton, 2016) undersøgte gennem interviews, hvordan unge og forældre kunne opnå dybere kontakt gennem samarbejdsøvelser baseret på OB. Familierne (9 familier) beskrev i det kvalitative studie, hvordan de gennem kommunikationsøvelser mv. havde fået nye redskaber, de kunne bruge i dagligdagen.

På baggrund af narrative semistrukturerede interviews med 13 unge (14-16 år) blev de unges behov for at kunne stole på forældre og fagpersoner afdækket på trods af diverse tillidsbrud. De unge i WT beskriver deres vanskeligheder med at være på WT-ophold, deres forældres svigt og deres deraf følgende behov for tilknytning til fagpersonalet. Studiet viste ligesom andre studier, at WT-ophold har betydning for kontakt mellem fagpersonale og de unge (Joanna E. Bettmann, Olson-Morrison, & Jaspersen, 2011).

Studier med psykisk syge unge

Resumé

Studierne viser samlet, at arbejde med self-efficacy, selvværd, resiliens, selvstændighed, depression, tiltro til sociale relationer samt åbenhed om problemer kan bearbejdes med stærke resultater gennem de gruppeorienterede behandlingsformer i naturen baseret på experimental learning og passende udfordringer, som WT og WAT bygger på.

Der foreligger nogle studier, der omhandler unge på kanten med psykisk sygdom, som opnår eller oplever store forbedringer i deres liv gennem WT (Katie Massey Combs, Hoag, Javorski, & Roberts, 2016). Forfatterne undersøgte dataudtræk, hvor de unges (659) selvrapporterede opfattelser af ændringer blev undersøgt (data, som Combs et al. 2016). Det viste sig, at unge med depressioner og angst viste de største positive forbedringer, og målt på køn viste pigerne større ændringer end drengene. Spørgeskemaet blev udfyldt før, lige efter og efter 16 måneder, og behandlingen med OBH betød signifikante forbedringer. Tilsvarende viste (Roberts, Stroud, Hoag, & Combs, 2016), at 186 unge med depression, misbrug, angst eller adfærdsproblemer (75 % havde misbrugsproblemer), viste signifikante ændringer i self-efficacy og selvstændighed (kognitiv autonomi) efter en WT-rygsæktur (ophold 5-18 uger) i Utah (tur, lejlighed og terapi). Undersøgelsen viste langvarige ændringer (6 og 18 måneder efter).

(Bowen et al., 2016) undersøgte 36 unge (21 piger og 16 drenge) med forskellige former for psykiske diagnoser gennem en 10-ugers WAT-intervention. Med før- og eftermålinger (og efter tre måneder) blev målt signifikante ændringer indenfor psykosocial funktionsevne, resiliens, depression og social tillid (svage til moderate ændringer). Der var ikke signifikante ændringer målt på forbedringer i følelsesmæssig funktion.

(Gillespie & Allen-Craig, 2009) målte med før- og eftertests på en intervention for psykisk syge unge, der bestod af en måneds ophold med 14 dages "WAT hike". Målingerne, der omhandlede resiliens og psykiske beskyttelsesfaktorer for de unge (18-25 år), viste moderat til stor forbedring gennem opholdet (Somerville & Lambie, 2009). Undersøgte behandling af unge, der havde begået seksuelle overgreb. Metodisk blev der brugt observationer og semistrukturerede interviews med unge og behandlere. De unge (7 mænd) deltog i en firedages tur samt basislejr. Temaer i den

kvalitative analyse blev: forbedrede relationer, opfattet selvværd, intensitet og hjælp til at fortælle om det svære. WT tilfører programmet intense oplevelser, der førte til vigtige samtaler.

Samarbejde med terapeuter

Resumé

En del studier fremhæver, at nogle unge i udsatte positioner ikke er motiverede for at deltage i traditionel terapi. Nogle unge foretrækker gruppeterapi i sammenhæng med konkrete spændingsaktiviteter i naturen. Metastudier viser, at effekten ved målinger af AT kan sammenlignes med andre terapiformer som fx musikterapi. (Bowen og Neill, 2013)

(Hoag, Massey, Roberts, & Logan, 2013) undersøgte 297 unge voksne 25-30 år i WT-program i perioden 2008-2011. Forfatterne fremhævede, at der ikke er megen data for denne målgruppe. Deltagerne udfyldte tests, der omhandlede livslyst, motivation for terapi, alliance med terapeut, sunde livsvaner og lyst til at ændre deres liv. Gennem før- og eftermålinger blev fundet signifikante ændringer på målinger af "life effectiveness", dysfunktionelle attituder og motivation for og samarbejde med terapeuter i programmet.

(Dobud, 2016) undersøgte AT kvalitativt på en 14-dages ekspedition med unge (16 år) i vanskeligheder, tilrettelagt som tidlig intervention i arbejdet med unge. Det blev vægtet at følge op på turen efterfølgende, og familien blev inddraget i forløbet. Gennem åbne og lukkede spørgsmål (spørgeskema) blev fremhævet familiernes stærke relationer med de fagprofessionelle, og de unges oplevede forbedringer i selvværd og sociale kompetencer.

(Sklar, Anderson, & Autry, 2007) undersøger gennem kvalitative dybdeinterviews (grounded theory) deltagerens oplevede udbytte af WT, både gennem interviews med deltagere og personale.

I den kvalitative undersøgelse tematiseres: fællesskab (mellem unge og fagpersonale), udfordring og personlig vækst gennem diverse aktiviteter samt udholdenhed og tillid. Undersøgelsen peger på stærke relationer mellem deltagere og behandlere.

Misbrug og adfærdsændringer

Resume

Studierne peger på, at WT/WAT kan være effektive behandlingsformer i arbejdet med misbrug og ændringer af kriminel adfærd.

Samlet set viser undersøgelseerne også, at behandlere kan opnå tæt kontakt med målgruppen ved de arbejdsformer, der karakteriserer WT og AT. Dette er også fremhævet i den nordiske litteratur (Sølvik, 2013 og Ejbye-Ernst et al., 2018).

Der foreligger en del studier, der omhandler arbejde med misbrug af stoffer eller alkohol. Studierne har ofte et adfærdsregulerende sigte:

» Intense og krævede ekspeditioner i vild eller urban natur samt kortere- og/eller længerevarende primitive lejrbaserede ophold, ofte rettet mod adfærdsændringer eller personlig og social udvikling, fremmer på kort sigt selvforståelse, evne til at indgå i sociale sammenhænge, familieudvikling, adfærd (herunder misbrug og kriminalitet) og fysisk sundhed (fx målt via ændringer i vægt) på tværs af målgrupper med og uden diagnoser samt kriminelle og socialt udsatte. Der er indikationer af, at adfærdsændringerne i forbindelse med fx misbrug og kriminalitet holder ved over længere tid.

(Mygind et al. s. 24)

(J. E. Bettmann, Russell, & Parry, 2013) undersøgte 189 unge misbrugere gennem før- og efter- og follow-up-målinger. De konkluderer, at WT er et effektivt redskab i arbejdet med misbrug.

(Larivière et al., 2012) har foretaget adfærdsmæssig vurdering af WT gennem Child Behaviour Checklist. Observationer ved en firedages kanotur/gruppeterapi med ni deltagere i alderen 15-18 år. Turen havde ifølge forfatteren positiv indflydelse på alle deltagere (kvalitativt studie).

(K. C. Russell et al., 2016) undersøgte brug af mindfulness gennem AT i misbrugsbehandling. Spørgeskema og interviews med 43 mænd, der deltog i ca. 70 dage. Der var signifikante forbedringer i mindfulness pre/post. Studiet fremhæver høj vurdering af mindfulness' betydning ved misbrugsbehandling. Forfatterne kalder brug af mindfulness for en lovende behandling for stofmisbrug.

Fysisk aktivitet

Resume

I de fleste af de fremhævede studier er fysisk aktivitet en del af arbejdet med de unge, idet fx WT og WAT ofte består af længere ture med rygsæk og opbygning af lejr hver dag. Fysisk aktivitet fremhæves bredt i studierne som en vigtig del af arbejdet med de unge/behandlingen.

(Caulkins, White, & Russell, 2006) undersøgte betydningen af fysisk aktivitet for unge kvinder. Både deltagere og instruktører blev undersøgt.

I den kvalitative undersøgelse fremhæves følgende elementer af væsentlighed for de interviewede. Behandlingen førte til: nye refleksioner, oplevede kompetencer, realiserede mål, self-efficacy, opmærksomhed på omgivelser, opmærksomhed på sig selv og andre og ophævelse af tidsfornemmelse.

Uddannelse af unge på kanten

Resume

Der findes ikke mange studier, der fremhæver uddannelsesaktiviteter med målgruppen.

Der findes et stærkt udeskolefelt i Norden, hvor arbejdet med unge i målgruppen i disse år bliver undersøgt i fx ph.d.-arbejder.

(Fuller, Powell, & Fox, 2017) undersøger (gennem mixede metoder) indflydelse af Outdoor residential treatment på uddannelse og self-efficacy. Unge med (sociokulturelle) problemer deltog i naturaktiviteter ved naturcenter. I studiet blev der fundet statistisk belæg for, at interventionen forbedrer selvtillid og skolepræstationer.

BESKRIVELSE AF AKTIVITETER VED WT/WAT/AT

Ofte beskrives indholdet i WT/WAT/AT ikke særligt detaljeret. Det er ikke tydeligt, hvilke former for aktiviteter der indgår i arbejdet med de unge.

(Bowen og Gillis, 2013) sammenskriver overordnet principper for, hvad der karakteriserer arbejdet i naturen med målgruppen WT/WAT/AT:

- Der arbejdes med konkrete deltagerinvolverende arbejdsformer (eksperimentel læring).
- Deltagerne er i naturen.
- Inddragelse af opfattet risiko i aktiviteterne for at forøge engagementet.
- Deltagelse i længere ture.
- Løsningsorienterede fokus på at vise fremskridtsmuligheder.
- Gruppebaserede interventioner og gruppeterapi.

Disse overordnede arbejdsmetoder vil være interessante at arbejde videre med i en dansk kontekst i fremtiden.

» **Key elements that characterise adventure therapy and differentiate it from other psychotherapeutic treatment modalities include an emphasis on learning through experience (active and direct use of client participation and responsibility), presence of, and interaction with nature, use of perceived risk to heighten arousal and to create eustress (positive response to stress), meaningful engagement in adventure experiences, solution-based focus on positive change (present and future functional behaviour), ethic of care and support, holistic process and effect on participants, and group based intervention such that psychosocial and group processes are often integral to the experience and treatment methodology.**

(Bowen og Gillis, 2013 s. 28)

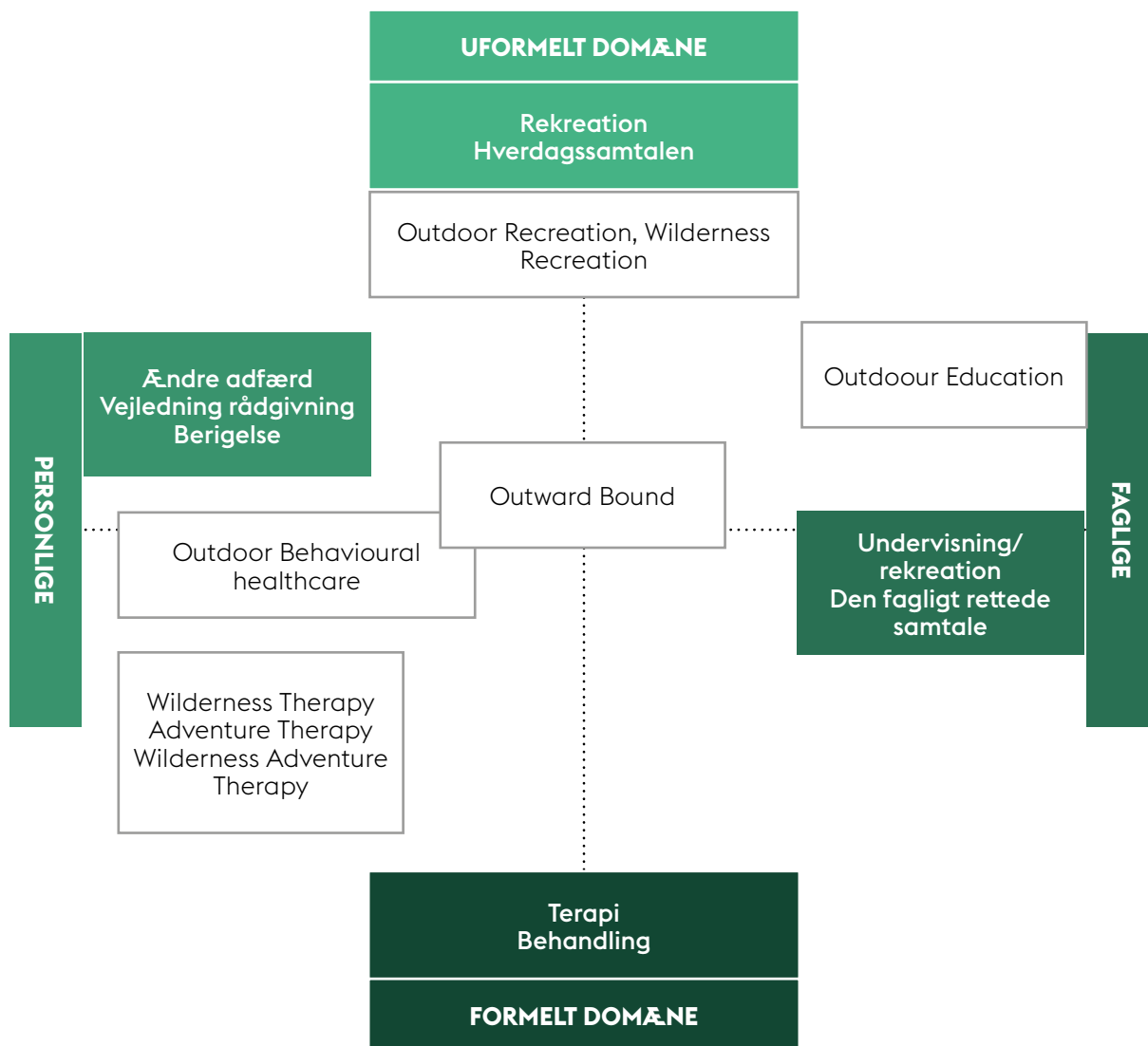
(Cook, 2008) viste gennem fænomenologisk studie med selvevaluering af aktiviteter af drenge på 12-16 år, hvad drengene især er optaget af.

Drengene fremhævede aktiviteterne klatring, ture, gruppeaktiviteter, bål, samtaler mv. De oplevede resultater, der blev fremhævet af de unge gennem WT, var sociale relationer, muligheder for at udtrykke sig (følelser) og gensidig hjælp – altså elementer, der styrker unges relationer og sociale kompetencer.

DEN INTERNATIONALE LITTERATUR I OVERSIGT

Den internationale litteratur kan opsamles i følgende model, som kan sammenlignes med figur 3, der opsamler tendenser i den nordiske litteratur.

Se figur 4 side 40.

Figure 4. Figuren viser de forskellige internationale studiers placering i den matrix, der har været anvendt i analysen af forskellige tilgange i studierne.

OPSAMLING AF INTERNATIONAL LITTERATUR

Samlet set fremhæver de 27 udvalgte studier, at WT/WAT/AT/OBH² har stor betydning for de unge, der indgår i studierne.

- Interventioner i naturen på mellem to dage og op til to måneder har størst effekt.
- Både forældre og unge opfatter WT/AT/WAT/OBH som virkningsfulde interventioner, fx rettet mod misbrug, psykisk sygdom eller forebyggelse af tilbagefald til kriminalitet.
- Studierne viser samlet, at arbejde med self-efficacy, locus of control, selvværd, resiliens, mestring, selvstændighed, depression, tiltro til sociale relationer og åbenhed om problemer kan støttes godt gennem de gruppeorienterede behandlingsformer i naturen baseret på experimental learning og passende udfordringer, som WT, AT og WAT bygger på. Interventionerne bygger ofte på fysisk aktivitet i sammenhæng med gruppeøvelser og gruppe-terapi, og en del studier viser, at deltagerne gennem ture og længere ophold i naturkontekster har positive følger, 6-24 måneder efter at behandlingen er afsluttet.
- Diskussion om efterbehandling og transfer mellem opholdet og hverdagslivet er fremhævet i flere studier. Det er en problematik, der skal arbejdes eksplicit på.

Samlet set er arbejdet med unge i naturen gennem WT/WAT/AT/OBH karakteriseret ved:

- At der arbejdes med konkrete deltagerinvolverende arbejdsformer (eksperimental learning).
- At deltagerne er i naturen ofte i ret lang tid.
- At der i turene ofte inddrages opfattet risiko i aktiviteterne for at forøge deltagerens engagement. Det kan fx være gennem klatring, vandaktiviteter eller andet.
- At deltagerne tit indgår i længere, ofte krævende, ture.
- At aktiviteterne indeholder et løsningsorienteret fokus, der kan vise fremskridtsmuligheder. Deltagerne oplever, at de selv kan løse problemer og derved opfatte sig selv som kompetente.
- Gruppebaserede interventioner og gruppe-terapi, med vægt på at kunne bearbejde svære problematikker i livet.

Der er ikke mange studier, der omhandler mere traditionelle undervisningsaktiviteter med målgruppen.

---

² I resume ses WT/WAT/AT/OBH under ét trods de forskelle, der er beskrevet i begrebsforklaringen.

AFSNIT 6. DISKUSSION AF DET SAMLEDE MATERIALE

Der er en del forskelle i det nordiske og det internationale materiale. Der er ikke mange i de nordiske søgninger/projekter, der direkte kan sammenlignes med de internationale studier, der er fremlagt her.

Der er ingen tradition i Danmark for at sende unge med problemer på en længerevarende ekspedition med pædagogisk og friluftsfagligt personale. Der findes undtagelser fx Rolap 1996, Slædehundeprojekt fra Amager fra 90'erne, socialpædagogiske rejseprojekter og skibsprojekter som Fulton fra 90'erne.

Der er aldrig gennemført evalueringer eller forsket i disse projekter, og projekterne er unikke og meget anderledes end almindelig socialpædagogisk praksis, som den foregår de fleste steder i Norden.

Der er belæg for, at mange socialpædagogiske opholdssteder bruger ture i naturen, uden at virkninger af dette er undersøgt (Ejbye-Ernst et al., 2018).

De internationale studier viser en anderledes tradition i fx USA og Australien. Her er der en ret lang praksis med at bruge naturen med unge i udsatte positioner.

Her er en del indsatser beskrevet gennem forskning, og som vist i opsamlingen er der påvist positive resultater/effekter ved interventionerne.

Sammenslutninger af behandling eller friluftsfaglige aktiviteter (se fx AT¹, OBH² og OB³), oftest private firmaer, har interesse i at vise, at kurser og behandling er effektive, idet en stor del af rekrutteringen sker gennem private tilmeldinger.

Ved sammenligning af nordisk tradition med WT/WAT/AT er der nogle forskelle i praksis med målgruppen, idet WT/WAT/AT ofte er baseret på, at unge rejser til behandlingsstederne, og familien betaler for, at de er der i kortere eller længere tid.

I Danmark kan fx familiebehandling eller døgninstitutioner også være langvarig, men disse steder har sjældent den grad af specialisering indenfor naturterapi og friluftsfaglig praksis som de steder, der er undersøgt internationalt gennem de udvalgte artikler.

Der er mange lovende resultater (psykisk syge, misbrugsbehandling, kriminelle, samarbejde med familier, unge med adfærdsproblemer) i de internationale studier. De beskrevne studier er formidlet gennem forskningstidsskrifter og blevet vurderet af fagfæller.

(Larivière et al., 2012) diskuterer studier af WT/AT/WAT. Mange af diskussionspunkterne er at sammenligne med diskussioner af studier indenfor et meget komplekst socialt område.

- Det er vanskeligt at afgrænse undersøgelser præcist
- Ofte er dele af interventionen ikke velbeskrevet. Det er ikke klart afgrænset, hvad arbejdes med, og hvordan en eventuel terapi gennemføres.
- De målgrupper, der deltager, er ofte løst beskrevet. Det er ikke tydeligt, hvilke problemer målgrupperne arbejder med, og hvordan dette sker.
- Det fremgår ikke, hvordan der skabes transfer mellem dagligdag og turen i naturen.

Disse faktorer vil være relevante at overveje i kommende forskningsprojekter i dansk regi.

Det vil være vigtigt at beskrive såvel interventioner, samvær og eventuel terapi eksplicit, og en metodeudvikling indenfor aktivitetsformer, samarbejdsøvelser, pædagogiske grundantagelser og terapeutiske arbejdsformer vil gavne området. En kortlægning fra 2018 (Ejbye-Ernst et al., 2018) viser, at nogle behand-

---

1 www.europeanadventuretherapy.wordpress.com/organizations/

2 www.obhcouncil.com/research/

3 www.outwardbound.org.uk

lingssteder i Danmark er godt i gang med dette, og at metodeudvikling er påkrævet som en del af et design i kommende udviklings-/forskningsprojekter.

Med de meget forskellige målgrupper, der er beskrevet i både det nordiske og det internationale materiale, vil det være interessant, hvis kommende projekter kan fokuseres efter deltagerforudsætninger/udfordringer – altså at målgruppen kan afgrænses og dermed beskrives. Unge i udsatte positioner rummer meget forskellige problemer. Ofte er det meningsløst at sammenligne arbejdet med fx misbrug, med psykiske problemer, ADHD eller spiseforstyrrelser, og ofte er de unge udfordret af flere problemstillinger.

I både nordisk og internationalt materiale er sammenhængen mellem naturinterventionen og de unges dagligdag ikke velbeskrevet.

- Hvordan kan der skabes transfer mellem de positive resultater i forbindelse med fx camps og en dagligdag med helt anderledes strukturer?
- Hvordan kan familien/nære relationer inddrages i arbejdet?
- Hvordan gennem dette få mulighed for at anerkende den unges forandringer?

Becker (2010) fremhæver i en artikel en række opmærksomhedspunkter/problemer, som vil være vigtige at forholde sig til i fremtidigt arbejde med længerevarende ture med målgruppen.

- I en del studier fremhæves det unikke samvær, der kan opstå mellem terapeuten og den unge (se del 4 og 5). Dette kan ligeledes blive en barriere for stringente analyser, hvis terapeuten/vejlederen på baggrund af de særegne forhold mangler distance i sin analyse.
- Distinktionen mellem terapi som en fokuseret samtale og naturen som et terapeutisk sted, som en del af studier fremhæver, kan ligeledes være et problem (adskillelse af hhv. rekreation og terapi/fokuseret behandling).

- Problemer med fortrolige oplysninger, fortalt fx omkring bålet, og deling af dette materiale i en gruppe, der indeholder såvel fagprofessionelle som fx friluftsinstruktører og medhjælpere. Oplysninger om fx misbrug eller omsorgssvigt kan være svære at bære videre på en tur. Der er tavshedspligt ved almindelig terapi, men hvordan håndteres grænsetilfælde mellem terapeutiske samtaler/vejledning og almindelige hverdagsamtaler?

Det er specielt væsentligt at overveje, hvordan oplysninger fra sårbare unge ikke deles tilfældigt i en tid, hvor billeder og videoer kan spredes fra alle dele af verden.

Der mangler velbeskrevne danske empiriske studier, der undersøger arbejde med udsatte unge misbrugere, kriminelle samt unge med forskellige personlighedsforstyrrelser, hvor naturen inddrages. De internationale studiers fokus på begreber som self-efficacy, locus of control, selvværd, resiliens, mestring, selvstændighed, depression, tiltro til sociale relationer og åbenhed om problemer kan støttes gennem de gruppeorienterede behandlingsformer i naturen. Denne praksis skal bearbejdes til en dansk praksis i fremtiden, begrebsættes så de er brugbare i den pædagogiske/behandlingsmæssige sammenhæng, de bruges i, og undersøges ud fra den dannelsensorienterede tradition, der ofte karakteriserer dansk pædagogisk arbejde.

Der er forskelle i de pædagogiske traditioner, som skal medtages i de analyser, der skal bringe feltet videre.

I analysen af feltet gennem begreberne rekreation, berigelse og terapi er det nordiske materiale overvejende rettet mod berigelse, mens de internationale artikler ofte indeholder terapi i arbejdet.

Tilsvarende er hverdagsamtalen og vejledning en stor del af den nordiske praksis, mens terapi som et målrettet fokus ofte er fraværende.

Der er ikke mange artikler, der sammenholder målgruppen med undervisning i det materiale, der er fundet.

I fremtidige forskningsarbejder i Danmark vil det være interessant, at forskningen bevidst og systematisk inddrager flere sider af arbejdet i naturen (rekreation, berigelse og terapi).

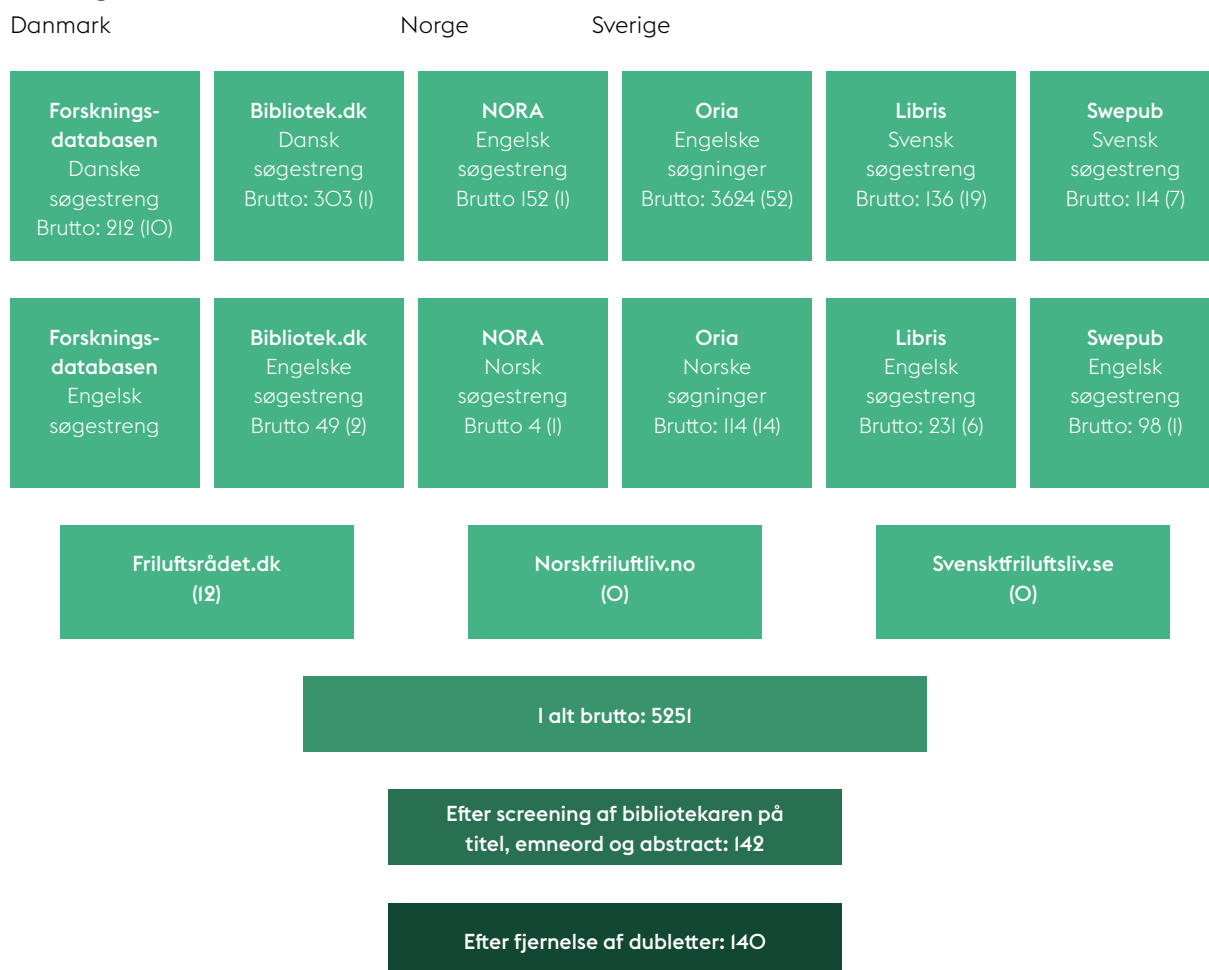
Tilsvarende vil projekter med klare tilgange (rekreation, arbejde med adfærd, arbejde med undervisning og terapi) kunne trække på forskellige former for teoretiske grundantagelser og traditioner. I Danmark er der en del erfaringer med at inddrage grønne områder i undervisningsarbejde gennem udeskole, udebørnehaver mv.

Ligeledes bør kommende projekter eksplicit rumme en bevidsthed om, hvilke former for kommunikation, der indgår i arbejdet med de unge. Det kan være ekstra krævende at færdes i lang tid sammen med en målgruppe, og samtidig systematisk vurdere vigtigheden af de mange forskellige former for kommunikation, der opstår i en tværprofessionel gruppe omkring arbejdet (fx naturvejledere, socialpædagoger, lærere, psykologer, terapeuter osv.) Det tværprofessionelle arbejde betyder, at de fagprofessionelle skal kende deres roller og sigtet med det arbejde, der foregår, og tilføre feltet relevante begreber og arbejdsmetoder.

BILAG I

Udsatte unge (unge på kanten) og natur

Flowdiagram

HVAD VED VI OM ARBEJDET MED UDSATTE UNGE I NATUREN?

Dansk			
Ung (13-30 år)	Udsat	Friluftsliv	Behandling
	(Kriminel* OR omsorgssvigt* OR udsat* OR Sårbar* OR misbrug* OR alkoholiker* OR stofmisbrug* OR fattig* OR Flygtning* OR indvandre* OR diagnose* OR hjemløs* OR prostituer*)	(Friluftsliv* OR Outdoor* OR Grønne* OR ski* OR cyk* OR vandre* OR udeliv*)	(Pædagog* OR terapi* or behandl*)

Engelsk			
Ung (13-30 år)	Udsat	Friluftsliv	Behandling
(Adolescent* OR youth* OR "young adult*" OR adult* OR student* OR teenager*)	(delinquen* OR disadvantage* OR vulnerabl* OR "low socio-economic" OR poor* OR abuse* OR misuse* OR drug* OR "mental health" OR stress* OR exhausti* OR problem* OR issue* OR disorder* OR sickness* OR deficit* OR behavior* OR aggress*)	(Nature* OR forest* OR horticulture* OR garden* OR outdoor* OR forest* OR wilderness* OR adventure* OR hiking* OR trekking OR mountaineer* OR skiing OR woodland)	(Rehabilita* OR therap* OR intervention* OR program* OR Pedagog* OR social*)

Norsk			
Ung (13-30 år)	Udsat	Friluftsliv	Behandling
	Utsat* ELLER risikoutsat* Kriminel* belaste* flyktning* Misbrug* sårbar*	Outdoor ELLER friluftsliv ELLER Utendørs)	institusjon* pedagog* behandl* sosial* terap*

Svensk			
Ung (13-30 år)	Udsat	Friluftsliv	Behandling
	Kriminell* OR exponera* OR försum* OR vanvård* OR missbruk* OR alkoholisk* OR alkoholhal* drogaddict* OR drogberoende* OR diagnos* OR etnisk* OR tvåspråkig* OR invandrare* OR flyktning* OR dålig* OR fattig* OR hemlös* OR prostituerad*)	(utomhus* OR outdoor* OR vildmark* OR fjällvandring* OR bergsvandring*)	institusjon* pedagog* behandl* sosial* terap*

Forskningsspørgsmål: Behandlingsarbejde med udsatte unge, hvor naturen indgår/undersøgelser, hvor naturen indgår i behandlingen af udsatte unge.

Begrebsafklaring

Unge: 13-30 år

Udsatte unge: Socialt udsatte unge, fx. unge hjemløse, uledsagede flygtninge eller kriminelle unge.¹ Betegnelsen 'udsatte børn' bruges om børn, som er eller kan blive socialt udsatte. Det vil sige børn, som på baggrund af en række socioøkonomiske baggrundsfaktorer er i risikogruppen for at udvikle problemer, eller som allerede har problemer af eksempelvis følelsesmæssig eller social art i deres hverdagsliv. Der findes ikke konsensus om begrebet, og de fleste forskere/forskningsarbejder efterlyser klarere og mere ensartede kriterier for fortolkningen af begrebet.²

Behandling: I pædagogisk og social sammenhæng – ikke fx medicinsk.

Søgninger

Forskningsdatabasen

4. og 5. oktober:

(Kriminel* OR omsorgssvigt* OR udsat* OR Sårbar* OR misbrug* OR alkoholiker* OR stofmisbrug* OR fattig* OR Flygtning* OR indvandre* OR diagnose* OR hjemløs* OR prostituere*) AND (Friluftsliv* OR Outdoor* OR Grønne* OR ski* OR cyk* OR vandre* OR udeliv*) = 212 (10) (delinquen* OR disadvantage* OR vulnerabl* OR "low socio-economic" OR poor* OR abuse* OR misuse* OR drug* OR "mental health" OR stress* OR exhausti* OR problem* OR issue* OR disorder* OR sickness* OR deficit* OR behavior* OR aggress*) AND (Nature* OR forest* OR horticulture* OR garden* OR outdoor* OR forest* OR wilderness* OR adventure* OR hiking* OR trekking OR mountaineer* OR skiing OR woodland) AND (Rehabilita* OR therap* OR intervention* OR program*) = 134 (16)

Bibliotek.dk

I bibliotek.dk kan den samme titel tælle flere gange, hvis fx titlen både er udgivet som bog og e-bog.

Derfor skal det høje søgeresultat tages med et gran salt ... I min (bibliotekar) søgning er dog fravalgt: e-bøger fra NOTA, NOTA alle materialer, lydbøger fra NOTA, bøger med punktskrift, film ikke til udlån. 31. oktober:

(Kriminel* OR omsorgssvigt* OR udsat* OR Sårbar* OR misbrug* OR alkoholiker* OR stofmisbrug* OR fattig* OR Flygtning* OR indvandre* OR diagnose* OR hjemløs* OR prostituere*) AND (Friluftsliv* OR Outdoor* OR Grønne* OR ski* OR cyk* OR vandre* OR udeliv*) AND (Pædagog* OR social* OR terap* OR behandl*) = 303 (1) (delinquen* OR disadvantage* OR vulnerabl* OR poor* OR abuse* OR misuse* OR exhausti* OR disorder* OR sickness* OR deficit* OR behavior* OR aggress*) AND (Nature* OR forest* OR horticulture* OR garden* OR outdoor* OR forest* OR wilderness* OR adventure* OR hiking* OR trekking OR mountaineer* OR skiing OR woodland) AND (Rehabilita* OR therap* OR intervention* OR program* OR pedagog* OR social*) = 49 (2)

NORA

22. september

(delinquen* OR disadvantage* OR vulnerabl* OR poor* OR abuse* OR misuse* OR exhausti* OR disorder* OR sickness* OR deficit* OR behavior* OR aggress*) AND (Nature* OR forest* OR horticulture* OR garden* OR outdoor* OR forest* OR wilderness* OR adventure* OR hiking* OR trekking OR mountaineer* OR skiing OR woodland OR "low socio-economic") AND (Rehabilita* OR therap* OR intervention* OR program* OR pedagog* OR social*) = 152 (1)

31. oktober

(Utsat* OR risikoutsat* OR Kriminel* OR belaste* OR flyktning* OR Misbrug* OR sårbar*) AND (Outdoor OR friluftsliv OR Utendørs) AND (institusjon* OR pedagog* OR behandl* OR sosial* OR terap*) = 4 (1)

---

¹ Socialt udsatte unge jf.: www.bikubenfonden.dk/unge-pa-kanten

² Red Barnet, & Ejbye-Ernst, N. (2013). Baggrundsmateriale til Red Barnets konference 8/10 2013.

ORIA

I Oria kan man desværre ikke lave lange søgestrengene, det er fx ikke lykkedes mig at kombinere tre aspekter. Derfor har jeg valgt at lave flere små – det betyder, at ikke alle kombinationsmuligheder er udtømte ...

Engelske søgeord (25. september 2017)

(Rehabilita* ELLER therap* ELLER intervention* ELLER program*) OG "nature based" = 113 (Rehabilita* ELLER therap* ELLER intervention* ELLER program*) OG Outdoor = 3317 (Delinquen* ELLER disadvantage* ELLER vulnerabl*) OG outdoor OG rehabilita* = 194

→ 52 brugbare resultater

Norske søgeord (27. september 2017)

(Utsat* ELLER risikoutsat*) OG (Outdoor ELLER friluftsliv ELLER Utendørs) = 26 Kriminel* OG (Outdoor ELLER friluftsliv ELLER Utendørs) (1997-2017) = 4 belaste* OG (Outdoor ELLER friluftsliv ELLER Utendørs) (1997-2017) = 13 flyktning* OG (Outdoor ELLER friluftsliv ELLER Utendørs) = 3 Misbruk* OG (Outdoor ELLER friluftsliv ELLER Utendørs) = 5 institusjon* OG (Outdoor ELLER friluftsliv ELLER Utendørs) = 14 sårbar* OG (Outdoor ELLER friluftsliv ELLER Utendørs) = 49

→ 14 brugbare resultater

Libris

Svenske søgeord (29. september 2017)

(Kriminell* OR exponera* OR försumm* OR vanvård* OR missbruk* OR alkoholisk* OR alkoholhal* drogadict* OR drogberoende* OR diagnos* OR etnisk* OR tvåspråkig* OR invandrare* OR flykting* OR dålig* OR fattig* OR hemlös* OR prostituerad*) AND (utomhus* OR outdoor* OR vildmark* OR fjällvandring* OR bergsvandring*) = 136 (19)

Engelske søgeord (31. Oktober 2017)

(delinquen* OR disadvantage* OR vulnerabl* OR "low socio-economic" OR poor* OR abuse* OR misuse* OR drug* OR "mental health" OR stress* OR exhausti* OR problem* OR issue* OR disorder* OR sickness* OR deficit* OR behavior* OR aggress*) AND (wilderness* OR adventure* OR hiking* OR trekking

OR mountaineer* OR skiing OR woodland) AND (Rehabilita* OR therap* OR intervention* OR program* OR pedagog* OR social*) = 231 (6)

Swepub

31. oktober

(Kriminell* OR exponera* OR försumm* OR vanvård* OR missbruk* OR alkoholisk* OR alkoholhal* drogadict* OR drogberoende* OR diagnos* OR etnisk* OR tvåspråkig* OR invandrare* OR flykting* OR dålig* OR fattig* OR hemlös* OR prostituerad*) AND (utomhus* OR outdoor* OR vildmark* OR fjällvandring* OR bergsvandring*) = 114 (7)

31. oktober

(delinquen* OR disadvantage* OR vulnerabl* OR "low socio-economic" OR poor* OR abuse* OR misuse* OR drug* OR "mental health" OR stress* OR exhausti* OR problem* OR issue* OR disorder* OR sickness* OR deficit* OR behavior* OR aggress*) AND (wilderness* OR adventure* OR hiking* OR trekking OR mountaineer* OR skiing OR woodland) AND (Rehabilita* OR therap* OR intervention* OR program* OR Pedagog* OR social*) = 98 (1)

Hjemmesider

Friluftsrådet.dk

1. nov.

Håndholdt søgning, hvor jeg bl.a. søgte på udsatte, sårbare, pædagog* og behandling*

Jeg fik 12 resultater

Svenskfriluftsliv.se

1. nov

Igen en håndholdt søgning, hvor jeg søgte på ordene: Kriminell, exponera, försumm, vanvård, missbruk osv. (ordene i udsatte-aspektet)

Norskfriluftsliv.no

1. nov

(Håndholdte) søgninger på ordene i udsatte-aspektet: Utsat, risikoutsat, Kriminel osv. Søgningen gav ingen relevante hits

BILAG 2

SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW: NATURE-BASED INTERVENTIONS AND PROGRAMS FOR AT-RISK YOUTH

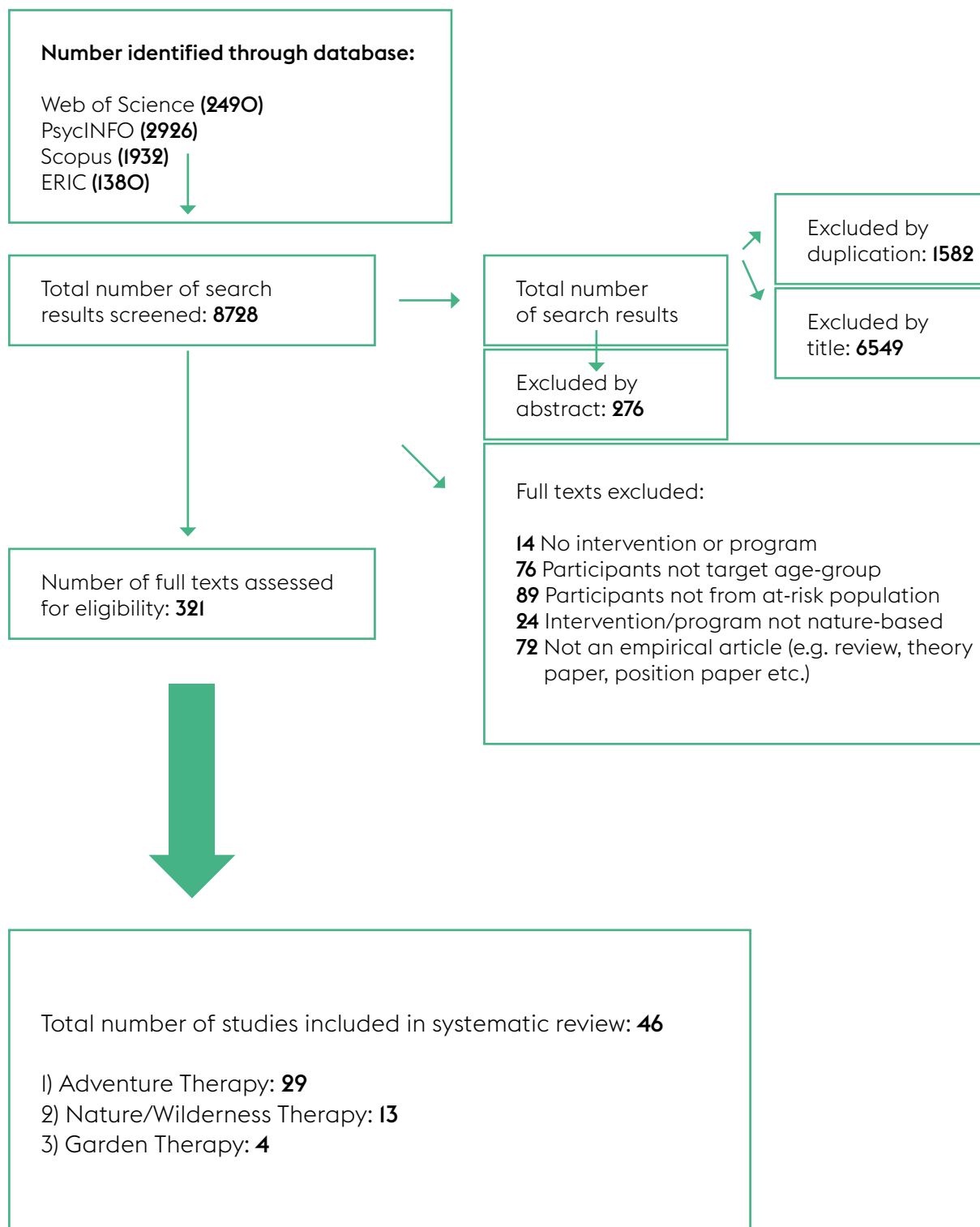
- Search strategy developed and conducted October 2017
- Results from July 2000 onwards
- English peer-reviewed studies only. No dissertations, theses, reports, etc.
- Systematic search of four databases including broad subject coverage (Web of Science, Scopus) and subject-specialised (PsycINFO (psychology); ERIC (education)). Broad coverage databases were filtered to remove irrelevant subject areas (e.g. chemistry, physics, computer science etc.)

FINAL SEARCH STRING USED:

TITLE-ABS-KEY((Adolescent* OR youth* OR "young adult*" OR adult* OR student*) AND ("nature based" OR forest OR horticulture* OR garden* OR outdoor OR forest* OR wilderness OR adventure) AND (delinquent* OR rehabilitat* OR disadvantage* OR vulnerabl* OR "low socio-economic" OR poor OR wealth OR substance* OR drug* OR mental health OR stress OR exhausti* OR problem* OR issue* OR disorder* OR sickness OR deficit* OR behaviour OR aggress* OR therapy OR intervention OR program*))

Notes from Matt P. Stevenson

Therapy names and types: There appears to be some overlap between adventure therapy and wilderness therapy. The distinction is not often clear, and I'm not sure there is a true one. As you can see below, the majority of studies identified in the review used adventure therapy where outdoor activities (e.g. climbing, kayaking, etc.) were used during the therapy sessions. There were very few accounts of therapies just including 'contact with nature.' This highlights one area that has potential for interventions but has so far not been researched or implemented. There is very little knowledge of more passive therapy techniques in natural environments for at-risk youth.

LITTERATUR

- Bettmann, J. E., Olson-Morrison, D., & Jaspersen, R. A. (2011). Adolescents in Wilderness Therapy: A Qualitative Study of Attachment Relationships. *Journal of Experiential Education*, 34(2), 182-200.
- Bettmann, J. E., Russell, K. C., & Parry, K. J. (2013). How Substance Abuse Recovery Skills, Readiness to Change and Symptom Reduction Impact Change Processes in Wilderness Therapy Participants. *Journal of Child and Family Studies*, 22(8), 1039-1050. <https://doi.org/10.1007/s10826-012-9665-2>
- Bettmann, J. E., & Tucker, A. R. (2011). Shifts in Attachment Relationships: A Study of Adolescents in Wilderness Treatment. *Child & Youth Care Forum*, 40(6), 499-519. <https://doi.org/10.1007/s10566-011-9146-6>
- Bæk-Sørensen, L. (2010). *Natur og fællesskab – Red Barnets naturvejledningsprojekt for socialt udsatte børn i Danmark*. København: Red Barnet
- Bandura, A. (2012). Self Efficacy. *Kognition & Pædagogik*, 22 (83), s. 2-11.
- Becker, S. P. (2010). Wilderness Therapy: Ethical Considerations for Mental Health Professionals. *Child Youth Care Forum* (2010) 39:47-61 DOI 10.1007/s10566-009-9085-7
- Bentsen, P., Andkjær, S., Ejbye-Ernst, N. (2009). *Friluftsliv*. København: Munksgaard Danmark
- Bowen, D. J. & Niell, J. T. (2013). A Meta-Analysis of Adventure Therapy Outcomes and Moderators. *The Open Psychology Journal* 6, 28-53
- Bowen, D. J., Neill, J. T., & Crisp, S. J. R. (2016). Wilderness Adventure Therapy Effects on the Mental Health of Youth Participants. *Evaluation and Program Planning*, 58, 49-59. <https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2016.05.005>
- Caulkins, M. C., White, D. D., & Russell, K. C. (2006). The Role of Physical Exercise in Wilderness Therapy for Troubled Adolescent Women. *Journal of Experiential Education*, 29(1), 18-37.
- Crisp, S. (1996). *International Models of Best Practice in Wilderness and Adventure Therapy*. Final Report. Department of Child, Adolescent & Family Psychiatry. Austin & Repatriation Medical Centre, Melbourne
- Casa (2013). *Red Barnets familieoplevelsesklubber. Metoder og betydninger for børn og familier*. <http://www.casa-analyse.dk/wp-content/uploads/2016/08/2013-Natur-og-sociale-indsatser-Evaluering-af-Red-Barnets-familieklubber.pdf>
- Combs, K. M., Hoag, M. J., Javorski, S., & Roberts, S. D. (2016). Adolescent Self-Assessment of an Outdoor Behavioral Health Program: Longitudinal Outcomes and Trajectories of Change. *Journal of Child and Family Studies*, 25(11), 3322-3330. <https://doi.org/10.1007/s10826-016-0497-3>
- Combs, K. M., Hoag, M. J., Roberts, S. D., & Javorski, S. (2016). A Multilevel Model to Examine Adolescent Outcomes in Outdoor Behavioral Healthcare: The Parent Perspective. *Child & Youth Care Forum*, 45(3), 353-365. <https://doi.org/10.1007/s10566-015-9331-0>
- Cook, E. C. (2008). Residential Wilderness Programs: The Role of Social Support in Influencing Self-Evaluations of Male Adolescents. *Adolescence*, 43(172), 751-774.
- Corazon, S. S. (2012). *Stress, Nature & Therapy*. Frederiksberg: Forest & Landscape.

Corazon, S. S., Stigsdotter, A. U. K., Jensen, A. G. C., & Nilsson, K. S. B. (2010). Development of the Nature-Based Therapy Concept for Patients with Stress-Related Illness at the Danish Healing Forest Garden Nacadia. *Journal of the American Society for Horticultural Science*, 20, 34–51.

Cotton, S., & Butselaar, F. (2013). Outdoor Adventure Camps for People with Mental Illness. *Australasian Psychiatry*, 21(4), 352–358. <https://doi.org/10.1177/1039856213492351>

Dobud, W. (2016). Exploring Adventure Therapy as an Early Intervention for Struggling Adolescents. *Journal of Outdoor and Environmental Education*, 19(1), 33.

Ejbye-Ernst, N. (2013). Baggrundsmateriale til Red Barnets konference 8/10 2013.

Ejbye-Ernst, N., Barfod, K., Bentsen, P.(red) (2017). *Udeskoledidaktik*. København: Hans Reitzels Forlag

Ejbye-Ernst, N. (2012). Pædagogers formidling af natur i naturbørnehaver. København: Ph.d.-afhandling. Institut for uddannelse og læring, Århus Universitet.

Ejbye-Ernst, N. (2013). Evaluering af Red Barnets arbejde med familieoplevelsesklubber i naturen. København: Red Barnet.

Ejbye-Ernst, N. (2017). Socialpædagogisk arbejde i naturen. – Tendenser i et felt under udvikling. <http://www.socialpaedagogik.dk/assets/niels-ejbye-ernst---socialpaedagogisk-arbejde-i-naturen---ufn-2017.pdf>

Ejbye-Ernst, N., Hjulumann, P., S. Sørensen, V. (2018). Inddragelse af naturen i arbejdet med udsatte børn og unge i udsatte positioner – med naturaktiviteter som en integreret del af indsatsen. Rapport udarbejdet til konference d. 22/3 i Vejle for I5. Juni Fonden.

Ejbye-Ernst, N., Østergaard, C., Mogensen, A. (2017). Følgforskning fra Udvikling af Udeskole. <http://www.videnomfriluftsliv.dk/tema/laering-paedagogik-i-naturen/foelgeforskning-udvikling-af-udeskole>

Ejbye-Ernst, N., Stockholm, D. (2015). *Natur og Udeliv*. Århus: Systeme.

Eriksson, N. (2016). Grønne områder som miljøsøft I arbejdet med resiliens og tillid for socialt udsatte grønlandske børn. Aarhus: Danmarks Pædagogiske Universitet. Generel pædagogik.

Friluftsrådet (2016). Friluftsrådet | Pædagogisk effekt af friluftsliv dokumenteret. Retrieved November 1, 2017, from <http://www.friluftsradaet.dk/nyhedsoversigt/2016/januar/paedagogisk-metode.aspx>

Friluftsrådet. (2017a). Friluftsrådet | Friluftsliv kan være social løftestang. Retrieved November 1, 2017, from <http://www.friluftsradaet.dk/nyhedsoversigt/2017/oktober/social-loeftestang.aspx>

Friluftsrådet. (2017b). Friluftsrådet | Inspiration til projekter i almene boligområder. Retrieved October 4, 2017, from <http://www.friluftsradaet.dk/indhold/konkurrence-i-almene-boligomraader/inspiration-til-konkurrencen.aspx>

Fuller, C., Powell, D., & Fox, S. (2017). Making gains: The Impact of Outdoor Residential Experiences on Students' Examination Grades and Self-Efficacy. *Educational Review*, 69(2), 232–247. <https://doi.org/10.1080/00131911.2016.1199538>

Furness, K., Williams, M. N., Veale, J. F., & Gardner, D. H. (2017). Maximising Potential: The Psychological Effects of the Youth Development Programme Project K. *New Zealand Journal of Psychology*, 46(1), 14–23. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=2017-36132-002&site=ehost-live>

Fisker, H. J. (2010). Rehabiliterende friluftsliv: Udvikling, afprøvning og evaluering af metode vedrørende fritidstilbud med udgangspunkt i friluftslivaktiviteter i naturen til unge med spiseforstyrrelser. Frederiksberg: Skov & Landskab, Københavns Universitet. Arbejdsrapport Skov og Landskab, nr. 114/2010

Gass, M.(Ed)(1993). *Adventure therapy: Therapeutic Applications of Adventure Programming*. Dubuque, IA: Kendall/Hunt.

Gentin, S. (2015). *Outdoor Recreation and Ethnicity*. Department of Geosciences and Natural Resource Management, Faculty of Science, University of Copenhagen.

Gillespie, E., & Allen-Craig, S. (2009). The Enhancement of Resilience via a Wilderness Therapy Program: A Preliminary Investigation. *Journal of Outdoor and Environmental Education*, 13(1), 39.

Gillis, H. L., Gass, M. A., & Russell, K. C. (2008). The Effectiveness of Project Adventure's Behavior Management Programs for Male Offenders in Residential Treatment. *Residential Treatment for Children & Youth*, 25(3), 227–247.

- Gillen 2003). Gillen M. C. (2003). Pathway to efficacy: Recognizing cognitive behavioral therapy as an underlying theory for adventure therapy, *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 3 (1), (pp. 93-102).
- Gillis, H. L., Speelman, E., Linville, N., Bailey, E., Kalle, A., Oglesbee, N., Sandlin, J., Thompson, L., Jensen, J. (2016). Meta-Analysis of Treatment Outcomes Measured by the Y-OQ and Y-OQ-SR Comparing Wilderness and Non-Wilderness Treatment Published online: 24 May 2016 Springer Science+Business Media New York 2016
- Hans, T. A. (2000). A Meta-Analysis of the Effects of Adventure Programming on Locus of Control. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 30 (1), 33-60.
- Hattie, J., Marsh, H. W., Neill, J. T., & Richards, G. E. (1997). Adventure Education and Outward Bound: Out-of-Class Experiences That Make a Lasting Difference. *Review of Educational Research*, 67 (1), 43-87.
- Hoag, M. J., Massey, K. E., Roberts, S. D., & Logan, P. (2013). Efficacy of Wilderness Therapy for Young Adults: A First Look. *Residential Treatment for Children & Youth*, 30(4), 294-305. <https://doi.org/10.1080/O886571X.2013.852452>
- Jensen, L. B. (2015). Udvikling af natur praksis i Svanninge Bjerge. Århus: Danmarks Pædagogiske Universitet. Det pædagogisk psykologiske kandidatstudie.
- Jensen, M., Platz, B. Rasmussen, S. N. (2015). Friluftsliv som pædagogisk metode. København: Friluftsrådet
- Kaplan, R. & Kaplan, S. (1989). *The Experience of Nature*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Katznelson, N., Jørgensen, H. E. D., & Sørensen, N. U. (2015). Hvem er de unge på kanten af det danske samfund?: Om hverdagsliv, ungdomskultur og indsatser der gør en positiv forskel. (I udg.) Aalborg Universitetsforlag. (Ungdomsliv; nr. 1).
- Kjeldsen, L. R. (2015). Friluftsliv i pædagogisk praksis med flygtninge og indvandrere. *Natur Og Udeliv*, 174-178.
- Larivière, M., Couture, R., Ritchie, S. D., Côté, D., Oddson, B., & Wright, J. (2012). Behavioural Assessment of Wilderness Therapy Participants: Exploring the Consistency of Observational Data. *Journal of Experiential Education*, 35(1), 290-302.
- Liermann, K., & Norton, C. L. (2016). Enhancing Family Communication: Examining the Impact of a Therapeutic Wilderness Program for Struggling Teens and Parents. *Contemporary Family Therapy: An International Journal*, 38(1), 14-22. <https://doi.org/10.1007/s10591-015-9371-5>
- Mariager, T, J. (2015). Friluftsliv som fremmede for udsatte unges udvikling. Ålborg Universitet. Kandidatspeciale i psykologi.
- Mark C. Gillen (2003). Pathway to Efficacy: Recognizing Cognitive Behavioral Therapy as an Underlying Theory for Adventure Therapy. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 3:1, 93-102, DOI: 10.1080/14729670385200271
- Margalit, D., & Ben-Ari, A. (2014). The Effect of Wilderness Therapy on Adolescents' Cognitive Autonomy and Self-Efficacy: Results of a Non-Randomized Trial. *Child & Youth Care Forum*, 43(2), 181-194. <https://doi.org/10.1007/s10566-013-9234-x>
- Mygind, L., Hartmeyer, R., Kjeldsted, E., Mygind, E. & Bentsen, P. (2018). Viden om friluftslivs effekter på sundhed - resultater fra en systematisk forskningsoversigt. Hentet fra Friluftsrådets hjemmeside: [Friluftsradet.dk/publikationer](http://friluftsradet.dk/publikationer)
- Mygind, L., Ejbye-Ernst, N. & Bentsen, P. (2016). Danske skoleelevers oplevelser af og syn på udeskole. Artikel publiceret på EMU Danmarks Læringsportal, www.emu.dk, som en del af projekt Udvikling af Udeskole. Undervisningsministeriet.
- Paquette, J., & Vitaro, F. (2014). Wilderness Therapy, Interpersonal Skills and Accomplishment Motivation: Impact Analysis on Antisocial Behavior and Socio-Professional Status. *Residential Treatment for Children & Youth*, 31(3), 230-252. <https://doi.org/10.1080/O886571X.2014.944024>
- Roberts, S. D., Stroud, D., Hoag, M. J., & Combs, K. M. (2016). *Outdoor Behavioral Health Care: Client and Treatment Characteristics Effects on Young Adults*
- Rolapp, J. (1996). *Turprojekter*. København: Academic Books.
- Outcomes. *Journal of Experiential Education*, 39(3), 288-302.
- Russell, K. C. (2005). Two Years Later: A Qualitative Assessment of Youth Well-Being and the Role of After-care in Outdoor Behavioral Healthcare Treatment. *Child & Youth Care Forum*, 34(3), 209-239. <https://doi.org/10.1007/s10566-005-3470-7>

Russell, K. C., Gillis, H. L. L., & Heppner, W. (2016). An Examination of Mindfulness-Based Experiences Through Adventure in Substance Use Disorder Treatment for Young Adult Males: a Pilot Study. *Mindfulness*, 7(2), 320–328. <https://doi.org/10.1007/s12671-015-0441-4>

Schell, L., Cotton, S., & Luxmoore, M. (2012). Outdoor Adventure for Young People With a Mental Illness. *Early Intervention in Psychiatry*, 6(4), 407–414. <https://doi.org/10.1111/j.1751-7893.2011.00326.x>

Sklar, S. L., Anderson, S. C., & Autry, C. E. (2007). Positive Youth Development: A Wilderness Intervention. *Therapeutic Recreation Journal*, 41(3), 223–243. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=2007-19637-003&site=ehost-live>

Somervell, J., & Lambie, I. (2009). Wilderness Therapy Within an Adolescent Sexual Offender Treatment Programme: A Qualitative Study. *Journal of Sexual Aggression*, 15(2), 161–177. <https://doi.org/10.1080/1355260090902823055>

Stigsdotter, U, A. & Grahn, P (2002). What Makes a Garden a Healing Garden? *Journal of Therapeutic Horticulture* vol. 13, 60–69.

Stigsdotter, U, K. Ekholm, O. Schipperijn, J. Toftager, M. Randrup, T. B. Bentsen, P. Grønbæk, M. og Kamper-Jørgensen, F. (2011). *SUSY Grøn: Brug af grønne områder og folkesundhed i Danmark*. København: Skov og Landskab. Arbejdsrapport.

Sølvik, R. M. (2013). Friluftsliv som sosialt læringslandskap for ungdom i risiko. Eit fenomenologisk-inspirert kasestudium.

Tordsson, B. (n.d.). Barn, unge og natur : en studie og drøftelse av faglitteratur. (L. S. R. Vale & H. i Telemark, Eds.). Høgskolen i Telemark.

Tucker, A., Javorski, S., Tracy, J., & Beale, B. (2013). The Use of Adventure Therapy in Community-Based Mental Health: Decreases in Problem Severity Among Youth Clients. *Child & Youth Care Forum*, 42(2), 155–179. Retrieved from <http://10.0.3.239/s10566-012-9190-x>

Ulrich, R.S. (1983). Aesthetic and Affective Responses to Natural Environments. In Altman & Wohlwill (eds.) *Human Behavior and Environment*, vol 6. Plenum Press, New York.

Ulrich, R.S. (1984). View Through a Window May Influence Recovery from Surgery. *Science*, 224: 420–421.

Walsh, M. A., & Russell, K. C. (2010). An Exploratory Study of a Wilderness Adventure Program for Young Offenders. *Ecopsychology*, 2(4), 221–229. <https://doi.org/10.1089/eco.2010.0035>

